

Andrej Macuk

Instytut Historii PAN

ORCID 0000-0001-5684-5721

Udział magnatów w sejmikach litewskich za panowania Augusta III (1735–1763)*

Słowa kluczowe:

magnat, szlachta, sejmik, Radziwiłłowie, Sapiehowie, Massalscy, Czartoryscy, Ogińscy, Pocięjowie, Sołohubowie

Wplywy magnatów na sejmiki to temat, który zajmuje dużo miejsca w różnych pracach historycznych. Na ich podstawie wiemy, że magnaci wpływali na sejmiki głównie poprzez swoich szlacheckich klientów. Nie zawsze magnat był osobiście obecny na sejmiku i bezpośrednio wywierał wpływ na wydarzenia, które się tam rozgrywały. Z okresu panowania Augusta III pozostało wiele świadectw udziału magnatów w sejmikach litewskich. Byli to reprezentanci głównych rodów szlacheckich tamtych czasów: Czartoryscy, Radziwiłłowie, Sapiehowie, Ogińscy i inni. Podczas sejmików magnaci występowali w różnych rolach – byli tylko uczestnikami obrad albo starali się o wybór na posła lub deputata. W artykule rozważone zostaną przypadki bezpośredniego udziału magnatów w sejmikach litewskich za panowania Augusta III. Do rodów magnackich za czasów Augusta III zaliczamy: Radziwiłłów, Sapiehów, Czartoryskich (powiązanych z nimi Massalskich i Jerzego Flemminga), Ogińskich, Pocięjów i Sołohubów.

W pierwszej kolejności zwróćmy uwagę na przypadki wyboru magnatów na posłów na sejm Rzeczypospolitej lub deputatów do Trybunału Litewskiego, gdyż celem udziału magnatów w sejmikach litewskich był właśnie wybór na posła lub deputata.

* Artykuł powstał podczas realizacji grantu NPRH „Akta sejmikowe województwa połockiego (XVI–XVIII wiek)”, NPRH nr 0318/NPRH9/H11/88/2022.

Spośród czołowych rodów szlacheckich najczęściej posłami na sejm obierano: Massalskich – 15 razy, Radziwiłłów – 14 razy, Pocijów – 12 razy, Sapiehów i Ogińskich – po 9 razy, Sołłohubów – 6 razy. Jak widać, za panowania Augusta III Massalscy byli najczęściej wybierani na posłów na Litwie. Przez większość panowania tego monarchy rodzina Massalskich należała do stronnictwa „Familii”, co dawało im wsparcie wszystkich zwolenników „Familii” na różnych litewskich sejmikach. Głową rodu był Michał Massalski – wojewoda mściłowski, następnie kasztelan trocki, kasztelan wileński i hetman polski litewski, a pod koniec panowania Wettyna hetman wielki litewski. Od 1737 r. jako wojewoda mściłowski nie mógł on już być posłem. Zatem posłami w omawianym okresie zostawali jego synowie: Józef, Jan i Kazimierz. Najczęściej, bo ośmiokrotnie, odbywało się to na sejmiku grodzieńskim. Z czasów panowania Augusta III nie znamy innego sejmiku na Litwie, na którym tak często wybierano by na posłów przedstawicieli tej samej rodziny magnackiej. Spośród szlachty przedstawiciele tylko dwóch rodzin zostali posłami: Oskierkowie na sejmiku mozyrskim – 9 razy oraz Zabiełłowie na sejmiku kowieńskim – 8 razy. Dla porównania: Radziwiłłów 6 razy wybrano na posłów na sejmiku nowogródzkim¹.

Massalskich 8 razy obrano posłami na sejmiku grodzieńskim. W powiecie grodzieńskim urząd starosty grodzkiego kolejno zajmowali ojciec Michał i syn Józef. Michał Massalski rozpoczął swoją karierą właśnie w tym powiecie. Z czasem miejscowe sejmiki były już zdominowane przez ten ród, wspierany przez innych zwolenników „Familii” – Sapiehów i Jerzego Flemminga. Zwolennicy Radziwiłłów zdołali tylko niekiedy zerwać sejmiki grodzieńskie po to, aby nie wybrano na nich Massalskich i innych zwolennicy popleczników „Familii”. Radziwiłłowie cieszyli się tu powodzeniem zazwyczaj tylko dzięki temu, że nadawali miejscowej szlachcie szarże wojskowe, wzmacniając w ten sposób ugrupowanie swoich zwolenników. Dominowali jednak Massalscy. W okresie od sejmiku poselskiego 1744 do sejmiku poselskiego 1758 r. jednym z posłów grodzieńskich był przedstawiciel tego rodu. W latach 1744, 1750, 1752, 1754 i 1758 był to starosta grodzki grodzieński, a potem podskarbi nadworny litewski Józef Massalski. W latach 1746 i 1756 na sejmiku grodzieńskim posłem został wybrany jego brat Jan Massalski, a w 1748 r. na posła z Grodna wybrano trzeciego z braci – Kazimierza Massalskiego².

¹ Więcej o tym: A. Мацук, „Несрываемяе” и „успешныя” сеймики в Великом княжестве Литовском во время правления Августа III, „XVIII amžiaus studijos”, t. 1: „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujųjų”, Vilnius 2015, s. 35–53.

² A. Мацук, *Эліта Гарадзенскага павеіа ў перыяд панаванне Аўгуста III (1733–1763 гг.)*, w: *Гарадзенскі палімпсест*, Гродна, Беласток, 2008, s. 54–63; idem, *Барацьба магна-*

Wpływy Massalskich na sejmiku grodzieńskim nie zawsze były tak silne. Michałowi Massalskiemu jeszcze w 1740 r. nie udało się doprowadzić do tego, aby na miejscowym sejmiku obrano na posła jego syna Józefa. Szlachta grodzieńska nie zgodziła się na to, w wyniku czego Massalski musiał się wycofać, a posłem został chorąży petyhorski Józef Sosnowski³. Zupełnie inaczej stało się w 1746 r.: „iż za staraniem jw. jp. hetmana polnego sejmik tutejszy antekomicyjalny *quam faustissime* doszedł, posłami obrani jw. jp. Massalski starosta radoszkowicki i jmp. Chrebtowicza generał-adiutanta”⁴.

Jeszcze cztery razy za panowania Augusta III Massalscy byli wybierani na posłów na sejm z sejmiku wołkowyskiego, gdzie również mieli duże wpływy wśród miejscowej szlachty. Wrogie ugrupowanie Radziwiłłów nazwało ich nawet „wołkowyskimi magnatami”⁵. W powieście tym Massalscy – bracia Kazimierz i Jan, a także ich ojciec Michał – przez prawie całe panowanie Augusta III zajmowali też miejscowe starostwo grodzkie. To właśnie miejscowych starostów grodzkich obierano posłami na sejmiku wołkowyskim: Kazimierza Massalskiego w latach 1744, 1750 i 1752, a jego brata Jana w 1758 r.⁶ Jednak nie zawsze tak było i w 1748 r. szlachta wołkowyska nie chciała dopuścić do wyboru na posła swojego starosty grodzkiego Kazimierza Massalskiego⁷. W 1758 r. zwolennik radziwiłłowski Bielawski zerwał pierwszy wołkowyski sejmik poselski i Jana Massalskiego wybrano posłem dopiero na powtórny sejmiku⁸. Jednocześnie w 1758 r. Massalscy mimo prośby lidera „Familii” Michała Czartoryskiego nie chcieli przeprowadzić wyboru na posła wojewodzica ruskiego Adama Czartoryskiego na tymże sejmiku wołko-

цкіх групав на гарадзенскім сойміку ў панаванне Аўгуста III, w: Гарадзенскі палімпест 2010. Дзяржаўныя і сацыяльныя структуры, Мінск 2011, с. 198–216; A. Macuk, Udział wojskowych w wyborach do Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania Augusta III, „Studia Historyczno-Wojskowe”, t. 3: Armia a społeczeństwo, red. T. Ciesielski, Zabrze 2009, s. 225–226. Z. Zielińska, Massalski Jan Mikołaj, PSB, t. 20, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 139–140; eadem, Massalski Józef Adrian, ibidem, s. 140–141; eadem, Massalski Michał Józef, ibidem, s. 141–143.

³ AGAD, AR, dz. V, sygn. 13075, cz. 3, M. Reszka do M.K. Radziwiłła, b.m., 31 VIII 1740, k. 70. НГАБ, ф.1711, воп.1, пр 29, арк. 646. Акты Виленской археографической комиссии, т. 7, Вильна 1874, с. 304.

⁴ AGAD, AR, dz. V, sygn. 13075, cz. 5, M. Reszka do M.K. Radziwiłła, Grodno, 30 VIII 1746, k. 55.

⁵ T. Zielińska, *Więź rodowa domu Radziwiłłowskiego w świetle diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybenki”*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, 1989, t. 3, s. 189.

⁶ НГАБ, ф. 1709, воп. 1, пр 14, арк. 641–648адв; НГАБ, ф. 1710, воп. 1, пр 16, арк. 211–212адв, 217–217адв, 1388–1391адв. A. Macuk, op. cit., s. 224–225.

⁷ LMAВ, f. 139, b. 4063, M.A. Sapieha do J.S. Sapiehy, Słonim, 18 VI 1748, p. 217.

⁸ LMAВ, f. 139, b. 2724, M. Massalski do I. Massalskiego, Podindury, 23 VIII 1758, p. 301v.

wyskim lub na grodzieńskim. Jednym z powodów odmowy było to, że „sejmik ten wielkiego przyczyniłby kosztu, bo bez 2000 zł grodzieńskiego, a bez 4000 zł wołkowyskiego utrzymać by nie można”⁹. Dla porównania te sejmiki: poselski 1756 i gromniczny 1757 r., kosztowały Radziwiłłów, przeciwników Massalskich: grodzieński – 5 tys. zł, a wołkowyski – 3 tys. zł¹⁰. Świadczy to o tym, że Massalscy mieli mniejszy wpływ na sejmiki wołkowyskie niż na grodzieńskie.

Oprócz sejmików grodzieńskiego i wołkowyskiego, Józef Massalski był także posłem na sejmiku słonimskim w 1756 i sejmiku żmudzkiem w 1760 r., a podczaszy litewski Jan Massalski na sejmiku orszańskim także w 1760 r. Widzimy, że za panowania Augusta III nikt spośród Massalskich nie osiągnął takiego wyniku jak Józef (wybrany został siedem razy). Piętnastokrotne posłowanie na sejm przedstawicieli Massalskich to największa liczba wyborów posłem, ze wszystkich magnatów litewskich za panowania Augusta III¹¹. Warto dodać, że na sejmikach żmudzkiem i orszańskim w 1760 r. Massalscy nie mogli być tak pewni wyboru, jak w Grodnie czy Wołkowysku. Na sejmiku żmudzkiem 1760 r. miano dokonać wyboru na posła Jana Massalskiego, ale przeszkody zmusiły podczaszego litewskiego do udania się na sejmik poselski w Orszy. Z kolei podskarbi nadworny litewski Józef Massalski pojechał do Rosien na sejmik żmudzki i tam wybrano go na posła. Należy tu zaznaczyć, że zwolennicy „Familii” podpisali instrukcję, protestując jednak przeciwko punktowi o inwestyturze Kurlandii królewiczowi Karolowi. Spowodowało to protest Billewiczów, zwolenników radziwiłłowskich, przeciwko temu sejmikowi. Zwolennicy Radziwiłłów byli skłonni wycofać protestację, jeśli Józef Massalski przekona swoich stronników, aby zrezygnowali ze swoich zastrzeżeń pod instrukcją dla posłów¹².

Massalscy byli posłami na sejm Rzeczypospolitej w latach: 1744 – 2, 1746 – 1, 1748 – 1, 1750 – 2, 1752 – 2, 1754 – 1, 1756 – 2, 1758 – 2, 1760 – 2. Żaden spośród Massalskich nie został posłem z sejmików powiatowych Litwy na sejmy w latach 1736, 1738, 1740, 1761 i 1762. Jednocześnie w latach 1744, 1750, 1752, 1756, 1758 i 1760 posłami zostali dwaj przedstawiciele rodziny Massalskich. Synowie Michała Mas-

⁹ LMAB, f. 139, b. 2724, M. Massalski do J.S. Sapiehy, Olekszycy, 14 VII 1748, p. 251–251v.

¹⁰ A. Мацук, *Фінансава-арганізацыйнае забеспячэнне дзейнасці павятовых соймаў 1756–1757 гг.: новыя крыніцы*, „Весті Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук”, 2019, № 1, s. 61, 63.

¹¹ НГАБ, ф. 1737, воп. 1, нр 41, арк. 401–408адв; AGAD, AR, dz. II, sygn. 2777a, k. 1–5; AGAD, AR, dz. II, sygn. 2828, k. 1–14; LMAB, f. 148, b. 96, p. 276–277; LVIA, SA 14558, k. 373–380; AGAD, Archiwum Piłsudskich-Giniewowiczów, sygn. XLVIII, k. 53–63; НГАБ, ф. 1731, воп. 1, нр 36, арк. 674–677адв.

¹² BC, sygn. 3841, M. Pac do J. Mniczka, Chwejdany, 30 VIII 1760, s. 343–344, 346–347.

salskiego na początku panowania Augusta III byli zbyt młodzi, co tłumaczy ich nieobecność wśród posłów na sejmy z lat 1736, 1738 i 1740. Pod koniec panowania Wettyna aktywnie działał tylko podskarbi nadworny litewski Józef Massalski. Jego brat Jan w 1762 r. był marszałkiem trybunalskim i dlatego nie mógł być posłem, a zmarł na początku 1763 r.

Massalscy mogli konkurować z Radziwiłłami pod względem liczby wyborów do sejmu dzięki temu, że synowie Michała Massalskiego – Józef, Jan i Kazimierz – nie otrzymali urzędów senatorskich. Otrzymanie urzędu senatorskiego przeszkodziło w wyborze na posła następującym Radziwiłłom: Michałowi Kazimierzowi (od otrzymania urzędu marszałka nadwornego litewskiego w 1734 r.), Mikołajowi Faustynowi (województwa nowogródzkiego w 1729 r.) i Jerzemu (województwa nowogródzkiego w 1746 r.). Radziwiłłowie byli posłami na sejm Rzeczypospolitej w następujących latach: 1736 – 1, 1746 – 1, 1748 – 2, 1750 – 1, 1752 – 1, 1754 – 1, 1756 – 1, 1760 – 3, 1761 – 1, 1762 – 2. Żaden przedstawiciel tego rodu nie został wybrany na posła z sejmików powiatowych Litwy, na sejmy w latach 1738, 1740, 1744 i 1758. Jednocześnie w latach 1748 i 1762 posłami zostali dwaj Radziwiłłowie, a w 1760 r. dokonany został wybór aż trzech przedstawicieli rodu¹³.

Za panowania Augusta III tylko Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku” aż pięć razy obrano posłem, kolejno z sejmików: oszmiańskiego (1748), wileńskiego (1752), nowogródzkiego (1754), słonimskiego (1760) i z mińskiego (1761). Mniej, bo cztery razy, za panowania Wettyna posłem na sejm był Stanisław Radziwiłł. Dwukrotnie wybór ten pochodził z sejmiku poselskiego w Nowogródku (w 1750 i 1756 r.) i po jednym razie w Lidzie (1760) oraz Kownie (1762). Pojedyncze mandaty poselskie pełnili: Albrecht Radziwiłł – sejmik nowogródzki 1736 r., Jerzy Radziwiłł – sejmik nowogródzki 1746 r., Janusz Radziwiłł – sejmik wileński 1748 r., ordynat klecki Józef Radziwiłł – sejmik piński 1760 r., krajczyk litewski Michał Radziwiłł – sejmik nowogródzki 1762 r. Jak widać, najczęściej, bo aż sześć razy, przedstawiciele rodu Radziwiłłów wybierani byli na posłów z sejmiku w Nowogródku (lata 1736, 1746, 1750, 1754, 1756 i 1762). Należy to tłumaczyć zarówno posiadaniem rozległych dóbr, jak i wpływami Radziwiłłów w powiecie nowogródzkim¹⁴. Na przykład w 1746 r. na sejmiku poselskim w Nowogródku posłami zostali starosta luboszański Jerzy Radziwiłł i sędzic ziemski nowogródzki Elias

¹³ A. Macuk, *Radziwiłłowie jako posłowie na sejmy Rzeczypospolitej w czasach panowania Augusta III*, w: *Wokół Sobieskich i Radziwiłłów. Prestiż, przejawy pobożności, działalność polityczna*, red. J. Pietrzak, Nieborów-Arkadia 2020, s. 68–76.

¹⁴ Więcej o tym: Z. Anusik, A. Stroynowski, *Radziwiłłowie w epoce saskiej. Zarys dziejów politycznych i majątkowych*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica 33”, 1989, s. 29–

Mogilnicki¹⁵. Wybór Radziwiłła odbył się jednogłośnie, bez sprzeciwów. Wobec kandydatury Mogilnickiego na posła zgłoszono natomiast kilka protestacji. Jerzy Radziwiłł postarał się jednak, żeby zgromadzona szlachta zaakceptowała wybór Mogilnickiego i zrezygnowała z protestacji, co się udało¹⁶. Jerzy Radziwiłł, jako syn wojewody nowogródzkiego Mikołaja Faustyna Radziwiłła i krewny wpływowych Radziwiłłów z gałęzi nieświeskiej, miał poparcie miejscowej szlachty. Po śmierci ojca w 1746 r. został wojewodą nowogródzkim i z tego powodu nie mógł być posłem na sejm.

Radziwiłłowie mieli jednak na sejmikach nowogródzkich także mocną opozycję. Na jej czele stał inny magnat, wojewoda mścisławski Jerzy Felicjan Sapieha, a po jego śmierci w 1750 r. – ugrupowanie zwolenników „Familii”, średnioszlacheckich rodów Chreptowiczów, Wojniłowiczów, Niesiołowskich, Niezabytowskich, Kuncewiczów, Mogilnickich i innych. Opozycja ta okazała się wystarczająco silna, aby przeszkodzić w wyborze Radziwiłłów na posłów na sejmiku nowogródzkim¹⁷. Latem 1748 r. w Warszawie doszło do głośnego konfliktu między liderami głównych stronnictw magnackich Litwy – Michałem Kazimierzem Radziwiłłem i Michałem Czartoryskim („Familia”). Pokłócili się tak mocno, że wcześniejsza współpraca na sejmikach litewskich między tymi czołowymi magnatami okazała się niemożliwa. Podczas konfliktu jeden drugiemu ostro wymawiał: „Ty chcesz rządzić Litwą! O toż nie dokażesz! Dokażę! Nie dokażesz!”¹⁸. W tej konfrontacji Michał Czartoryski spróbował powiększyć liczbę zwolenników wśród szlachty litewskiej: „tym bardziej chce w przyjaciół się opatrzyć i być mocnym w Litwie tak, jak tu u dworu”¹⁹. Do ostrych starć między stronnictwami magnackimi doszło już na sejmikach poselskich w 1748 r. Wojewoda mścisławski Jerzy Felicjan Sapieha nie zgodził się na wybór poselski z sejmiku nowogródzkiego syna Michała Kazimierza Radziwiłła – Karola Stanisława. Z tego powodu na początku sierpnia 1748 r. Michał Kazimierz Radziwiłł zdecydował, że jego syn zostanie obrany po-

58; J. Lesiński, *Spory o dobra neuburskie*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, 1996, t. 6, s. 95–132; A. Macuk, *Radziwiłłowie jako posłowie na sejmy Rzeczypospolitej*, s. 68–76.

¹⁵ НГАБ, ф. 1730, воп. 1, nr 23, арк. 624–625авд, 626–629адв.

¹⁶ НГАБ, ф. 1722, воп. 1, nr 104а, арк. 229–229адв, 230–230адв; AGAD, AR, dz. IV, sygn. 218, J. Radziwiłł do M.K. Radziwiłła, Nowogródek, 29 VIII 1746, k. 37; AGAD, AR, dz. IV, sygn. 869, M.K. Radziwiłł do Jerzego Felicjana Sapiehy, Mir, 25 VIII 1746, k. 15.

¹⁷ A. Мацук, *Апазіцыя Радзівілаў на наваградскіх соймах 1736–1763 гг.*, w: *Навагрудчына ў гістарычна-культурнай спадчыне Еўропе (да 600-годдзя Грунвальдскай бітвы)*, Мінск 2010, s. 135–144.

¹⁸ LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 2, J. Łopaciński do M. Łopacińskiego, Wilno, 19 VII 1748, k. 121.

¹⁹ LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 14, I. Łopaciński do J. Łopacińskiego, b.m., 4 I 1749, p. 14v.

słem na sejmiku w Oszmianie²⁰. Pierworodny syn Michała Kazimierza, Janusz, miał być wybrany posłem na sejmiku wileńskim, dlatego ojciec przybył do Wilna²¹. Na sejmiku poselskim wileńskim, obradującym pod dyktando koadiutora wileńskiego Józefa Stanisława Sapiehy, posłami zostali Janusz Radziwiłł i podkomorzy wileński Jan Antoni Horain²². W tym samym czasie pojawiły się problemy na sejmiku poselskim oszmiańskim 1748 r., gdzie podsędek oszmiański Samuel Naramowski razem ze swoimi zwolennikami protestował przeciwko obradom sejmiku i tym samym przeciwko elekcji posłów: miecznika litewskiego Karola Stanisława Radziwiłła i marszałka oszmiańskiego Antoniego Sulistrowskiego. W wyniku wielkiej pracy i pewnych ustępstw Radziwiłłom udało się przekonać Naramowskiego, aby zrezygnował z tej protestacji²³.

W 1754 r. hetman wielki litewski i wojewoda wileński Michał Kazimierz Radziwiłł chciał, aby jego syn Karol Stanisław został wybrany posłem na sejmiku nowogródzkim. Radziwiłł zgodził się, żeby wraz z Karolem Stanisławem posłem został również zwolennik „Familii” stolnik nowogródzki Jan Chreptowicz. Realizacji tego planu przeszkodziła konkurencja o mandat poselski innego zwolennika „Familii” starosty cyryńskiego Józefa Niesiołowskiego. W rezultacie pomógł list Michała Kazimierza Radziwiłła do kasztelana smoleńskiego Kazimierza Józefa Niesiołowskiego, wuja Józefa. Kasztelan smoleński przekonał swojego bratanka, aby ten zrezygnował z konkurencji, i Radziwiłł oraz Chreptowicz już bez przeszkód zostali posłami²⁴.

Ta walka Radziwiłłów z Niesiołowskim tylko się umocniła. W 1760 r. lider stronnictwa radziwiłłowskiego Michał Kazimierz Radziwiłł wybrał sejmik nowogródzki jako miejsce dla posłowania podkomorzego litewskiego Stanisława Radziwiłła. Przeciwko takiej propozycji zaprotestował sam Stanisław Radziwiłł, ponieważ wiedział, iż musiałby przeznaczyć wysokie sumy na przekupienie szlachty. Stanisław Radziwiłł spodziewał się ponadto, że gdyby został wybrany posłem, szlachta zaprotestowałaby przeciwko sejmikowi, a jego mandat zostałby pod-

²⁰ ЛНБ, ф. 103, nr 5244, J. Łopaciński do A. Sapiehy, Wilno, 17 VIII 1748, k. iv.

²¹ AGAD, AR, dz. IV, sygn. 436, M.K. Radziwiłł do H.F. Radziwiłła, Korelicze, 9 VIII 1748, k. 10.

²² AGAD, AR, dz. IV, sygn. 436, M.K. Radziwiłł do H.F. Radziwiłła, Wilno, 19 VIII 1748, k. 17, 19; AGAD, AR, dz. IV, sygn. 436, M.K. Radziwiłł do J.F. Sapiehy, Wilno, 24 VIII 1748, k. 21; AGAD, AR, dz. IV, sygn. 436, M.K. Radziwiłł do H.F. Radziwiłła, Wilno, 24 VIII 1748, k. 24; ЛНБ, ф. 103, nr. 5245, J. Łopaciński do A. Sapiehy, Wilno, 21 VIII 1748, k. 1.

²³ AGAD, AR, dz. IV, sygn. 436, M.K. Radziwiłł do H.F. Radziwiłła, Wilno, 19 VIII 1748, k. 17.

²⁴ AGAD, AR, dz. IV, sygn. 876, Kopie listów Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńko”, 1754–1755, k. 399, 405.

ważony podczas rugów poselskich na sejmie. Co gorsza, Radziwiłł mógł zostać posłem tylko wówczas, gdy jego kolegą zostałby wybrany starosta cyryński Józef Niesiołowski, a na to już Radziwiłł nie wyrażał zgody²⁵. Z tych powodów Stanisław Radziwiłł zdecydował się konkurować o wybór na posła z sejmiku w Lidzie, co zresztą zakończyło się jego pełnym sukcesem. Drugim posłem z tego sejmiku został marszałek lidzki i zwolennik „Familii” Kazimierz Narbutt²⁶. Z kolei potęga zwolenników „Familii” zmusiła Radziwiłłów pod koniec panowania Augusta III do rezygnacji z planów wyboru na posła podczas sejmiku nowogródzkiego. To doprowadziło do zerwania nowogródzkich sejmików poselskich z lat 1758, 1760 i 1761.

Za panowania Wettyna nie wszystkie próby Radziwiłłów zostania posłem zakończyły się powodzeniem. Sejmik trocki 1748 r. zerwano, nie chcąc dopuścić do wyboru na posła Stanisława Radziwiłła. Nie pomogło Radziwiłłom nawet poparcie innego magnata, wojewody trockiego Aleksandra Pocieja. Zerwano także sejmik miński 1754 r., na którym posłem chciał zostać Udalryk Radziwiłł. Niezadowolony z tego zerwania zagroził on szlachcie konfederacją i zniszczeniem województwa mińskiego. W tym samym czasie pisał do lidera partii Michała Kazimierza Radziwiłła: „prawdę piszę, [że] w przyjaciółach słaby jesteś, bo oczywistość dowodna to pokazuje”²⁷. Jak widać z sejmików poselskich trockiego 1748 i mińskiego 1754 r., obecność przedstawicieli linii berdyczowskiej Radziwiłłów nie zawsze gwarantowała, że zostaną oni wybrani na posłów.

Kolejny ród magnacki, Sapiehowie, dzielił się na dwie gałęzie: różańską i kodeńską. Sapiehowie różańscy do 1748 r. byli odrębnym stronnictwem magnackim. Po ślubie Michała Kazimierza Sapiehy z córką Michała Czartoryskiego Aleksandrą w 1748 r. stali się częścią „Familii”, co trwało do roku 1758. Za panowania Augusta III Sapiehowie dziewięć razy byli wybierani posłami na Sejm Rzeczypospolitej: siedmiokrotnie byli to przedstawiciele gałęzi różańskiej, a dwukrotnie gałęzi kodeńskiej. Trzy razy wybierano ich na sejmiku słonimskim, czyli w powiecie, gdzie posiadali znaczące majątki: Dereczyn, Różana, Ostrów i inne. Najczęściej, bo trzykrotnie, wybierany był Aleksander Sapieha: w 1746 r. – sejmik wilkomierski, w 1748 – sejmik słonimski, w 1750 – sejmik wileński. Michał Antoni Sapieha

²⁵ AGAD, AR, dz. IV, sygn. 563, S. Radziwiłł do M.K. Radziwiłła, Żyrmuny, 13 VIII 1760, k. 20–22.

²⁶ M. Czepe, *Kamaryla pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Warszawa 1998, s. 197; W. Konopczyński, *Polska w dobie wojny siedmioletniej*, t. 2, przypisy, Warszawa, Kraków 1911, s. 405; ИГАБ, ф. 1722, воп. 1, справа 112, апк. 112–119.

²⁷ A. Macuk, *Radziwiłłowie jako posłowie na sejmy Rzeczypospolitej*, s. 71–73; AGAD, AR, dz. IV, sygn. 575. U. Radziwiłł do M.K. Radziwiłła, Mińsk, 20 VIII 1754, k. 53–55.

w okresie panowania Wettyna był dwukrotnie wybierany na sejmikach litewskich: wołkowyskim w 1744 r. oraz słonimskim w 1746 r. Również Michał Ksawery Sapieha był dwukrotnie wybierany posłem na innych sejmikach litewskich: słonimskim w 1758 r. i starodubowskim w 1761 r.²⁸

Za panowania Augusta III na posłów na sejmikach litewskich wybrano także przedstawicieli kodeńskiej gałęzi Sapiehów: wojewodzica mścisławskiego Jana Sapiechę na brzeskim sejmiku 1752 r., a Józefa Sapiechę (również wojewodzica mścisławskiego) na brzeskim sejmiku 1761 r. Jak widać, przedstawiciele gałęzi kodeńskiej zostali wybrani na posłów w W.Ks.Lit. wyłącznie na sejmiku brzeskim, co jest zrozumiałe, gdyż w powiecie brzeskim znajdowało się najwięcej ich posiadłości i największa liczba ich zwolenników²⁹.

Sapiehowie byli wybierani na posłów w następujących latach: 1744 – 1, 1746 – 2, 1748 – 1, 1750 – 1, 1752 – 1, 1758 – 1, 1761 – 2. Natomiast żaden przedstawiciel rodu nie został wybrany na posła z sejmików powiatowych W.Ks.Lit. na sejmy z lat 1736, 1738, 1740, 1756, 1760 i 1762. Przerwę w poselstwach na początku panowania Augusta III (1736–1740) tłumaczy się obecnością części Sapiehów (stolnika litewskiego Piotra, starosty wilkowskiego Jerzego Felicjana, starosty gulbińskiego Michała Antonia i pisarza polnego litewskiego Karola) na sejmikach w Koronie i niewielkim zainteresowaniem życiem politycznym Wielkiego Księstwa innych (generała artylerii litewskiej Kazimierza Leona i podskarbiego nadwornego litewskiego Józefa Franciszka)³⁰.

Za panowania Augusta III po raz pierwszy przedstawiciel rodu Sapiehów został posłem w 1744 r. Był nim łowczy litewski Michał Antoni Sapieha, a wyboru dokonano na sejmiku poselskim w Wołkowysku. Kolegą Sapiehy na tym sejmiku był starosta grodzki wołkowyski Kazimierz Massalski. Ich wybór na posłów stał się możliwy tylko dzięki pomocy wojewody mścisławskiego Michała Massalskiego, który miał duże wpływy wśród miejscowej szlachty³¹. Na kolejny sejm 1746 r. na posłów wybrano już dwóch Sapiehów. Na sejmiku słonimskim, gdzie Sapiehowie mieli największe wpływy, na posła wybrano wspomnianego już Michała An-

²⁸ A. Macuk, *Міхал Антоній і Юзаф Станіслаў Сапегі як кіраўнікі сапегынскай групы ўкі ў 40-х гг. XVIII ст.*, w: *Wielkie rody dawnej Rzeczypospolitej XVI–XIX wieku*, t. 1: *Sapiehowie*, red. T. Ciesielski i M. Sawicki, Opole 2018, s. 185–186, 188–189, 196–197; A. Мацук, *Выбары Сапегай пасламі на сойм у панаванне Аўгуста III*, „Архіварыус”, выпуск 15, Мінск 2017, с. 257–272.

²⁹ A. Мацук, *Выбары Сапегай пасламі на сойм*, с. 258; Z. Zielińska, *Sapieha Karol*, PSB, t. 35, Warszawa–Kraków 1994, s. 257.

³⁰ A. Мацук, *Выбары Сапегай пасламі на сойм*, с. 258; Z. Zielińska, *Sapieha Karol*, s. 257–258.

³¹ LMAВ, f. 139, b. 2711, M. Massalski do J.S. Sapiehy, Wołkowysk, 24 VIII 1744, p. 108.

toniego Sapiehę wraz z podstarościm słonimskim Kazimierzem Wołłowiczem³². Synowiec Michała Antoniego – Aleksander Sapieha został posłem wraz z chorażym wilkomierskim Ignacym Dąbrowskim na sejmiku w Wilkomierzu³³. Wybór ten napotkał spore trudności. Przeciwno kandydaturze Aleksandra mocno oponował krajczyk litewski Leon Radziwiłł. Po wyborach część szlachty wilkomierskiej odmówiła złożenia podpisów pod kredensem polecającym posłów, co mogło świadczyć, że podpisze ona protestację przeciwko sejmikowi. W wyniku długich negocjacji osiągnięto porozumienie i szlachta na czele z Leonem Radziwiłłem podpisała kredens poselski³⁴. Trzeba przyznać, że Sapiehowie byli świadomi, iż taki sprzeciw może pojawić się na sejmiku w Wilkomierzu i sejmik może zostać zerwany. Dlatego Sapiehowie mieli dodatkowe miejsce wyboru na posła Aleksandra Sapiehy na sejmikach egzulanckich (smoleńskim i starodubowskim), które odbywały się w Wilnie. Zgodnie z tym planem Sapiehowie przeciągali obrady sejmiku starodubowskiego. Dopiero po dwóch dniach, kiedy już wiadano, że Aleksander Sapieha został wybrany w Wilkomierzu na posła, Sapiehowie zgodzili się, żeby na sejmiku starodubowskim posłami obrano starostę borciańskiego Antoniego Michała Paca i starostę orańskiego Michała Brzostowskiego³⁵.

Jednak na tym nie skończyły się problemy z poselstwami Sapiehów na sejm. Niespodziewanie napotkali sprzeciwy przed samym sejmem. Kolega Michała Antoniego Sapiehy, Kazimierz Wołłowicz, mocno wymawiał Sapiehom ich nierzetelność i przedstawił otrzymane na nich kondemnaty sądowe. Co więcej, odgrażał się, że dołączy do szlachty protestującej przeciwko sejmikowi słonimskiemu i „pójdzie pod łaskę” podczas rugów sejmowych (czyli zrezygnuje ze swojego wyboru posłem). Rezygnacja Wołłowicza mogła sprawić, że i wybór jego kolegi Michała Antoniego Sapiehy mógł zostać uznany za nieprawomocny. W takiej sytuacji Sapiehowie byli zmuszeni do poszukania pieniędzy, żeby zrekompensować różne pretensje kierowane pod ich adresem. Michał Antoni Sapieha pożyczył 500 czerwonych złotych u podskarbiego litewskiego Jana Sołłhuba, a Aleksander Sapieha – 1300. Co więcej, Michał Antoni Sapieha wypłacił 100 czerwonych złotych szlachciance Granowskiej na podstawie dekretu Trybunału Koronnego,

³² А. Мацук, *Пасольскія соймакі Слонімскага павета ў панаванне Аўгуста III*, w: *Да сваёй гісторыі: Сярэдневечча і Ранні Новы час: зборнік навуковых артыкулаў, прысвечаных памяці Паўла Лоўкі*, навук. рэд. В.А. Варонін, Смаленск 2013, с. 106.

³³ BJ, sygn. 5006, k. 355.

³⁴ А. Macuk, *Stronnictwo sapieżyńskie w powiatach Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania Augusta III*, w: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa 2014, s. 308; BJ, sygn. 5006, k. 345.

³⁵ BN, BOZ, sygn. 941, k. 428.

a Aleksander Sapieha zgodził się wypłacić 400 czerwonych złotych „siemiatycykiemu dłużnikowi” Lisickiemu³⁶.

W następnej kampanii wyborczej na sejm 1748 r. Aleksander Sapieha został wybrany posłem na sejmiku w Słonimie razem z łowczym litewskim Ignacym Łaniewskim Wołkiem³⁷. Podczas tych wyborów wielkim wsparciem dla Aleksandra Sapiehy była obecność na sejmiku wojewody podlaskiego Michała Antoniego Sapiehy³⁸. W 1750 r. Aleksander Sapieha został wybrany posłem na sejmiku wileńskim razem z sędzią ziemskim wileńskim Michałem Horodzieńskim, mimo że zwolennicy radziwiłłowscy sfabrykowali przeciwko temu sejmikowi protestację. Sapiehom udało się jednak porozumieć z całą protestującą szlachtą, która podpisała kredens poselski. To zaś na pewno zmusiło dyrektora sejmikowego Antoniego Abramowicza do podpisania i przekazania instrukcji wybranym posłom³⁹. W 1753 r. Aleksandra Sapiechę wybrano na wojewodę połockiego, tym samym został senatorem. Od tego czasu już nie mógł być posłem na sejm. W tym czasie wśród różańskich Sapiehów mógł nim zostać tylko jego brat Michał Ksawery, ale nie zawsze odniósł sukces.

Michał Antoni Sapieha w 1752 r. nie widział możliwości, aby jego synowiec Michał Ksawery Sapieha został posłem na sejmikach wołkowyskim lub słonimskim, gdyż było zbyt wielu konkurentów⁴⁰. Podobna sytuacja miała miejsce na innych sejmikach W.Ks.Lit. Michał Czartoryski musiał nawet namówić do rezygnacji z walki wyborczej podskarbiego nadwornego litewskiego Aleksandra Sapiechę, pisarza polnego litewskiego Michała Kazimierza Ogińskiego, starostę grodzkiego upickiego Stanisława Puzynę i strażnika litewskiego Ludwika Pocięja. Jednak i to nie wystarczyło, żeby pozyskać sejmik dla wyboru Michała Ksawerego Sapiehy. W rezultacie ten zrezygnował z prób kandydowania na posła na sejm

³⁶ LVIA. F. 1135. Ap. 14. B. 1. J. Łopaciński do M. Łopacińskiego, Warszawa, 8 X 1746, k. 330–330v.

³⁷ A. Мацук, *Барацьба магнацкіх групав у ВКЛ (1717–1763 гг.)*, Мінск 2010, s. 316; idem, *Пасольскія соймакі Слонімскага павета ў панаванне Аўгуста III*, w: *Да сваёй гісторыі: Сярэдневечча і Ранні Новы час: зборнік навуковых артыкулаў, прысвечаных памяці Паўла Лойкі*, навук. рэд. В.А. Варонін, Смаленск 2013, s. 107–108; A. Macuk, *Міхал Антоній і Юзаф Станіслаў Сапегі*, s. 197; LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 2, J. Łopaciński do M. Łopacińskiego, Wilno, 19 VII 1748, k. 122; LMAB, f. 139, b. 4063, M.A. Sapieha do J.S. Sapiehy, Słonim, 18 VI 1748, p. 217; ЛНБ, ф. 103, nr 5243, M.A. Sapieha do A. Sapiehy, Białystok, 6 VII 1748, л.1.

³⁸ НГАБ, ф. 1737, вопіс 1, nr 37, арк. 270–275.

³⁹ LMAB, f. 139, b. 3, A. Abramowicz do A. Sapiehy, Wilno, 23 VII 1750, p. 2.

⁴⁰ LMAB, f. 139, b. 4063, p. 451; LMAB, f. 139, b. 4040, p. 115.

1752 r.⁴¹ W 1754 r. Sapiehowie uznali, że lepszym miejscem dla wyboru Michała Ksawerego Sapiehy na sejm będzie sejmik w Wilkomierzu. Potem jednak ponownie przeanalizowali sytuację i doszli do wniosku, że nie jest to możliwe⁴². W 1756 r. sam Michał Ksawery Sapieha nie walczył o wybór posła, a jedynie uczestniczył w sejmiku w Słonimie, gdzie podpisał instrukcję dla miejscowych posłów⁴³.

W rezultacie dopiero w 1758 r. po raz pierwszy wybrano go na posła. W tymże roku Sapiehowie, chcąc doprowadzić do wyboru Michała Ksawerego na posła, wzięli pod uwagę już trzy sejmiki: wilkomierski, słonimski i wołkowyski⁴⁴. Zdecydowali się na sejmik w Słonimie. Była to słuszna decyzja. Pod dyrekcją marszałka słonimskiego Kazimierza Wołowicza posłami zostali wybrani tam starosta dudzki Hieronim Zienkowicz i starosta puński Michał Ksawery Sapieha⁴⁵. W 1761 r. tegoż Sapiechę wybrano posłem już na sejmiku starodubowskim. Jego kolegą został starosta lubiatycki Stanisław Mycielski. W tym przypadku możemy mówić o kompromisie między stronnictwami Sapiechów i Radziwiłłów⁴⁶. Nie zawsze konkurencja w wyborze na posła ze strony Sapiechów z gałęzi kodeńskiej, mających mniejsze wpływy, kończyła się powodzeniem. Na sejmiku poselskim w Brześciu w 1744 r. jednym z konkurentów był pisarz polny litewski Karol Sapieha. W wyniku rezygnacji kilku kandydatów na posłów zostało tylko trzech. Jeden z nich, Marcin Matuszewicz, nie chciał zrezygnować ze swojej kandydatury na korzyść Karola Sapiehy, nawet mimo próśb kanclerzyny litewskiej Konstancji Sapieżanki. Ka-

⁴¹ LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 3, J. Łopaciński do M. Łopacińskiego, Wilno, 10 VIII 1752, k. 109.

⁴² AGAD, AR, dz. V, sygn. 10052, cz. 2, M. Morykoni do M.K. Radziwiłła, Niedoly, 21 VIII 1754, k. 34.

⁴³ НГАБ, Ф. 1737, воп. 1, справа 41, арк. 401–408адв. Więcej o sejmiku poselskim słonimskim 1756 r. – A. Мацук, *Паслы ад павятовых соймаў ВКЛ на сойм Рэчы Паспалітай 1756 г.*, w: *Україна крізь віки: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смоля, Київ 2010*, s. 624–639.

⁴⁴ A. Мацук, *Барацьба магнацікіх групак у ВКЛ (1717–1763 гг.)*, Мінск 2010, s. 478–479; LMAB, f. 139, b. 2724, M. Massalski do I. Massalskiego, b.m., 4 VII 1758, p. 42–42v; LMAB, f. 139, b. 2724, J. Massalski do I. Massalskiego, Olekszyca, 15 VIII 1758, p. 220; LMAB, f. 139, b. 2724, M. Massalski do I. Massalskiego, Olekszyca, 16 VIII 1758, p. 304; LMAB, f. 139, b. 2724, J. Massalski do I. Massalskiego, Olekszyca, 23 VIII 1758, p. 259; LMAB, f. 139, b. 4060, M.A. Sapieha do A. Smogorzewskiego, Dereczyn, 15 VIII 1758, p. 269; AGAD, AR, dz. V, sygn. 9855, cz. 7, J. Mnieszek do M.K. Radziwiłła, Warszawa, 28 VIII 1758, k. 90; AGAD, AR, dz. IV, sygn. 878, k. 375–376, 380–381, 383.

⁴⁵ W. Konopczyński, op. cit., s. 506; *Diariusze sejtmowe z wieku XVIII*, t. 3, Warszawa 1937, s. 287; A. Мацук, *Пасольскія соймікі Слонімскага павета ў панаванне Аўгуста III*, s. 109–110; НГАБ, Ф. 1737, воп. 1, нр 42, арк. 328–333адв.

⁴⁶ АВАК, т. 8: Акты Виленского гродского суда, Вильно 1878, с. 388; M. Czerpe, op. cit., s. 209; A. Мацук, *Выбары Сапегай насламі на сойм*, с. 267.

rolowi Sapieże udało się doprowadzić do wyboru na dyrektora sejmiku swojego zwolennika sędziego grodzkiego brzeskiego Michała Buczyńskiego. Natomiast Matuszewicz zgodził ustąpić staroście chwedajskiemu Ignacemu Pacowi. Jednak to nie pomogło i sejmik został zerwany przez zwolenników „Familii”⁴⁷. W 1748 r. Ignacy Sapieha przeanalizował sytuację na sejmiku brzeskim i zrezygnował ze swojej kandydatury na tym sejmiku. Co więcej, wysłany w celu zerwania sejmiku jego zwolennik Stanisław Kropiński nie tylko tego nie zrobił, ale pogodził się ze stronnikami „Familii” i razem z jednym z nich, wspomnianym Marcinem Matuszewiczem, został posłem na sejm⁴⁸.

Za panowania Augusta III przedstawiciele rodu Ogińskich byli wybierani na posłów na sejm dziewięć razy. Odbywało się to trzykrotnie na zjeździe poselskim w Witebsku: 1736 – starosta przewalski Tadeusz Ogiński, 1744 – pisarz litewski Tadeusz Ogiński, 1762 – starosta merecki Mateusz Ogiński. Nie było w tym nic dziwnego, gdyż w województwie witebskim Ogińscy mieli swoje główne dobra, a Marcjusz Ogiński do śmierci w 1750 r. zajmował urząd wojewody witebskiego⁴⁹. Ogińscy byli dwukrotnie wybierani posłami na sejmiku oszmiańskim: 1740 – pisarz litewski Tadeusz Ogiński, 1756 – kasztelan trocki Franciszek Ogiński⁵⁰. Także Ogińscy na sejmikach poselskich w Braślawiu zostali wybrani dwukrotnie: 1736 – starosta wierzbowski Stanisław Ogiński, 1738 – pisarz litewski Tadeusz Ogiński⁵¹. Związany z „Familią” pisarz polny litewski Michał Kazimierz Ogiński był wybierany na posła na sejmikach poselskich: pińskim w roku 1746 i starodubowskim w 1748 r.⁵² W tym ostatnim przypadku stało się to możliwe dzięki zgo-

⁴⁷ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1, Warszawa 1986, s. 229–234.

⁴⁸ AGAD, AR, dz. V, sygn. 13831, cz. 10, J.F. Sapieha do M.K. Radziwiłła, Warszawa, 23 VI 1748, k. 78; AGAD, AR, dz. V, sygn. 13831, cz. 10, J.F. Sapieha do M.K. Radziwiłła, Kodeń, 26 V 1748, k. 68; AGAD, AR, dz. V, sygn. 13831, cz. 10, J.F. Sapieha do M.K. Radziwiłła, Kodeń, 20 VIII 1748, k. 94; LMAB, f. 139, b. 2730, M. Matuszewicz do J.S. Sapiehy, Brześć, 20 VIII 1748, p. 39; M. Matuszewicz, op. cit., s. 271–272.

⁴⁹ A. Link-Lenczowski, *Ogiński Marcjusz Michał*, PSB, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 622–623; idem, *Ogiński Stanisław Jerzy*, ibidem, s. 637–638; Z. Zielińska, *Ogiński Tadeusz Franciszek*, ibidem, s. 640; A. Мацук, *Віцебскія паноўскія соймакі ў панаванне Аўгуста III у 1735–1763 гг.*, „Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки”, 2019, № 1, s. 121–128.

⁵⁰ Z. Zielińska, *Ogiński Tadeusz Franciszek*, s. 640; LMAB, f. 20, b. 2188, p. 1–8; РНБ, ф. 971, АД 133, л. 45–48.

⁵¹ A. Мацук, *Браслаўскія соймакі ў другой палове 30–40 гг. XVIII ст.*, „Архиварыус”, Выпуск 16, Мінск 2018, s. 226–227.

⁵² M. Wójcicki, *Przemoc, presja, przekupstwo i konflikty na sejmikach brzeskim i pińskim w dobie saskiej w świetle pamiętników i korespondencji*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”,

dzie Michała Kazimierza Radziwiłła, który w zamian chciał, aby drugim posłem starodubowskim został stolnik nowogródzki Jan Chreptowicz⁵³.

Ogińscy byli posłami na sejm Rzeczypospolitej w następujących latach: 1736 – 2, 1738 – 1, 1740 – 1, 1744 – 1, 1746 – 1, 1748 – 1, 1756 – 1, 1762 – 1. Nikt z Ogińskich nie został wybrany posłem z sejmików powiatowych Litwy na sejmy w latach 1750, 1754, 1758, 1760 i 1761. Tylko w 1736 r. dwóch przedstawicieli rodu Ogińskich obrano posłami. Natomiast w 1744 r. Tadeusz Ogiński został senatorem (kasztelanem trockim) i dlatego już nie mógł być posłem na sejm. Inny lider tego stronnictwa, Ignacy Ogiński, od 1744 r. był marszałkiem nadwornym litewskim, a jeszcze wcześniej nie mógł uczestniczyć w sejmikach poselskich z powodu dwóch swych poselstw do Rosji. Stanisław Ogiński w 1738 r. został senatorem – kasztelanem mścisławskim, a zatem też nie mógł być posłem. To tłumaczy, dlaczego przedstawiciele tej rodziny w latach czterdziestych i na początku lat pięćdziesiątych XVIII w. rzadko byli posłami na sejm. Dopiero gdy dorosną przedstawiciele kolejnego pokolenia, Ogińscy pojawiają się wśród posłów na sejm Rzeczypospolitej⁵⁴.

Bracia Pocijowie – Ludwik i Leonard – za panowania Augusta III byli wybierani posłami na sejm 12 razy. Ponadto obu wybrano czterokrotnie na poszczególnych sejmikach powiatowych: Ludwika na sejmiku trockim (w latach 1744, 1750, 1752 i 1761), a Leonarda na witebskim (w latach 1750, 1752, 1756 i 1761). To właśnie w tych województwach znajdowały się ich główne posiadłości. Ponadto w województwie trockim Pocijowie mieli znaczące wpływy dzięki Aleksandrowi Pocijowi, ojcu Ludwika i Leonarda, który był miejscowym wojewodą. Oprócz tego Ludwika Pocij wybrano na posła na sejmikach: kowieńskim (1748), rzeczyckim (1754), mścisławskim (1756) i wołkowyskim (1762). Podsumowując, Ludwik Pocij był wybierany do sejmu pięć razy z rządu w latach 1748, 1750, 1752, 1754, 1756⁵⁵. W sumie Pocijowie byli wybierani na posłów na sejmy z lat 1744, 1748,

2009, t. 6, s. 131; J. Michalski, A. Nowak-Romanowicz, *Ogiński Michał Kazimierz*, PSB, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 624.

⁵³ ЛНБ, ф. 103, воп. 1, nr 5244, J. Łopaciński do A. Sapiehy, Wilno, 17 VIII 1748, л. 3.

⁵⁴ Z. Zielińska, *Ogiński Ignacy*, PSB, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1978, s. 607–608; A. Link-Lenczowski, *Ogiński Stanisław Jerzy*, s. 637–638; Z. Zielińska, *Ogiński Tadeusz Franciszek*, s. 640; eadem, *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej, 1743–1752*, Warszawa 1983, s. 38–39; T. Ciesielski, *Dwa poselstwa obożnego litewskiego Ignacego Ogińskiego na dwór petersburski. Rola Litwinów w kontaktach dyplomatycznych z Rosją w latach 1711–1763*, „XVIII amžiaus studijos”, t. 6: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė Personalijos. Idėjos. Refleksijos, Vilnius 2020, s. 71–103.

⁵⁵ Z. Zielińska, *Pocij Leonard*, PSB, t. 27, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 640; A. Macuk, *Sejmiki województwa mścisławskiego za panowania Augusta III*, w: *Unie mię-*

1750, 1752, 1754, 1756 (dwaj przedstawiciele rodu), 1761 i 1762. Podczas pierwszych trzech sejmów za panowania Augusta III (1736, 1738, 1740) żaden z Pociejów nie został posłem, gdyż bracia Ludwik i Leonard byli za młodzi, a ich stryj strażnik litewski Antoni był gorliwym zwolennikiem Stanisława Leszczyńskiego i po bezkrólewiu lat 1733–1735 faktycznie wycofał się z życia politycznego W.Ks.Lit.

Pociejowie nie zawsze odnosili sukces w wyborach sejmikowych. W 1750 r. Ludwik Pociiej, wobec silnej konkurencji ze strony miejscowego stronnictwa radziwiłłowskiego, zrezygnował z walki o wybór na posła na sejmiku rzeczyckim i udał do Trok, gdzie został wybrany⁵⁶. Sytuacja pogorszyła się jeszcze bardziej w 1758 r., kiedy to z powodu sprzeciwu „Familii” nie miał żadnych szans zostać posłem na sejmiku w Mścislawiu, gdzie konkurował o wybór. Zdając sobie z tego sprawę, Ludwik udał na sejmik do Trok, ale i tam nie odniósł sukcesu, gdyż sejmik został zerwany⁵⁷. Na sejmiku w Trokach w 1760 r. doszło do konfliktu między strażnikiem litewskim Pociejem a trockim podkomorzym Andrzejem Ukolskim. Pociiej przybył na sejmik poselski z dużą liczbą swoich zwolenników. Krwawej walki udało się uniknąć. Ukolski miał około 400 zwolenników, ale zatrzymał się ćwierć mili od Trok i wysłał tylko jednego szlachcica na sejmik z protestacją, co spowodowało zerwanie sejmiku⁵⁸.

Do magnatów zaliczamy też ród Sołłohubów. Podstawą są zarówno znaczące posiadłości tego rodu w W.Ks.Lit., jak i zajmowanie znaczących urzędów senatorskich przez jego przedstawicieli: Jana Sołłohuba, podskarbiego litewskiego i wojewodę brzeskiego oraz Józefa Sołłohuba, kasztelana i wojewodę witebskiego. Kolejnym kryterium jest to, że Sołłohubowie mogli działać na sejmikach jako samodzielne ugrupowanie magnackie. Najlepiej obrazują to wydarzenia z 1746 r., kiedy wraz z wojewodą nowogrodzkim Mikołajem Faustynem Radziwiłłem i Ogińskimi przeciwstawili się nawet „wielkiej koalicji” czołowych rodów W.Ks.Lit.: Czartoryskich, nieświeskich Radziwiłłów i Sapiehów⁵⁹. Sołłohubowie,

dzypaństwo, parlamentaryzm i samorządność Rzeczypospolitej Obojga Narodów, red. W. Uruszczak, Z. Noga, M. Zwierzykowski i K. Fokt, Warszawa 2020, s. 353.

⁵⁶ Z. Zielińska, *Pociiej Ludwik*, PSB, t. 27, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 47–48.

⁵⁷ Ibidem, s. 47; A. Macuk, *Sejmiki województwa mścislawskiego za panowania Augusta III*, s. 353–354.

⁵⁸ LMAB. F. 139, b. 2556, J. Łopaciński do M.A. Sapiehy, Wilno, 25 VIII 1760, p. 194v; A. Мацук, *Барацьба магнацкіх групак у ВКЛ (1717–1763 гг.)*, Мінск 2010, с. 535.

⁵⁹ A. Мацук, *Барацьба магнацкіх групак*, с. 263–268; idem, *Планы магнатских группировок на избирательные кампании в правление Августа III*, „XVIII amžiaus studijos”, t. 7: „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Giminė. Bendrija. Grupuoatė”, Vilnius 2021, s. 56–63.

a dokładniej Antoni Sołłohub, był wybierany na posła sześć razy. Dwukrotnie zdarzyło się to tylko na sejmiku orszańskim (1740 i 1750). To właśnie w powiecie orszańskim Sołłohubowie posiadali znaczny majątek. Poza tym Antoni Sołłohub został wybrany posłem na sejmikach: żmudzkiem (1744), witebskim (1746), smoleńskim (1748) i wiłkomierskim (1754)⁶⁰.

Tabela 1. Wybory magnatów na posłów z sejmików litewskich za panowania Augusta III

Rody/ Lata	1736	1738	1740	1744	1746	1748	1750	1752	1754	1756	1758	1760	1761	1762
Massalscy				2	1	1	2	2	1	2	2	2		
Radziwiłłowie	1				1	2	1	1	1	1		3	1	2
Sapiehowie				1	2	1	1	1			1		2	
Ogińscy	2	1	1	1	1	1				1				1
Pociejowie				1		1	2	2	1	2			2	1
Sołłohubowie			1	1	1	1	1		1					
Razem	3	1	2	6	6	7	7	6	4	6	3	5	5	4

Źródło: A. Мацук, *Павятовыя соймкі ў сацыяльна-палітычным жыцці Вялікага Княства Літоўскага (1697–1764 гг.)*, Вільня, с. 568–575.

Z tabeli tej wynika, że za panowania Augusta III magnaci byli najczęściej wybierani na posłów na sejmikach litewskich w latach 1748 i 1750 – 7 razy, a w latach 1744, 1746, 1752, 1756 – 6 razy, najrzadziej zaś na sejmy w 1738 r. – 1 i w 1740 r. – 2. Na trzy pierwsze sejmy za panowania Augusta III na posłów z sejmików litewskich wybrano tylko sześciu magnatów. Potem widzimy wzrost, kiedy to podczas kolejnych pięciu sejmów (1744, 1746, 1748, 1750 i 1752) ta liczba wyniosła 6–7 magnatów. W sumie za panowania Augusta III na posłów na sejm wybrano 65 magnatów.

Rodzi się od razu pytanie, czy na któryś sejmik z tego okresu nie wybrano przedstawicieli rodów magnackich na posłów do sejmu Rzeczypospolitej. Okazuje się, że stało się tak na trzech sejmikach: upickim, połockim i mozyrskim.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że magnaci zostali wybrani na posłów na następujących sejmikach: witebskim i grodzieńskim – 8 razy, nowogródzkim i wołkowyskim – 6 razy, słonimskim – 5 razy. Na witebskim sejmiku posłami zostali: w 1736 i 1744 r. – Tadeusz Ogiński, w 1746 – Antoni Sołłohub, w 1762 – starosta merecki Mateusz Ogiński, a w latach 1750, 1752, 1756 i 1761 – Leonard Pociej. Spośród 14 sejmików poselskich w Witebsku

⁶⁰ P. Romaniuk, *Sołłohub Antoni*, PSB, t. 40, Warszawa–Kraków 2000–2001, s. 306–307; НГАБ, ф. 1731, воп. 1, нр 26, арк. 142–147адв; LVIA, SA 14539, k. 442–447; BJ, sygn. 6304, k. 34–39; LVIA, SA 13921, k. 481–486.

za panowania Augusta III zerwano cztery. To znaczy, że z liczby 20 wybranych posłów witebskich na sejm ośmiu było magnatami (40 procent wszystkich posłów). Wśród posłów witebskich wybranych na sejmy 1740 i 1758 r. nie znalazł się żaden magnat.

Na sejmiku w Grodnie magnaci zostali wybrani na posłów osiem razy. Wszyscy byli przedstawicielami rodu Massalskich. Za panowania Augusta III zerwano dwa sejmiki poselskie w Grodnie, a zatem co trzeci poseł z sejmiku grodzieńskiego reprezentował ród Massalskich. Jego przedstawiciele czterokrotnie byli wybierani na posłów na sejmiku w Wołkowysku. Oprócz nich na sejmiku wołkowyskim wybrano jeszcze dwóch magnatów: Michała Antoniego Sapiechę w 1744 r. oraz Ludwika Pocięja w 1762 r. Ponieważ za panowania Augusta III zerwano cztery sejmiki wołkowyskie, tzn. że prawie co trzeci poseł spośród 20 posłów wołkowyskich był magnatem.

Na sejmiku poselskim w Nowogródku magnaci byli wybierani sześciokrotnie. Byli to przedstawiciele wyłącznie rodu Radziwiłłów. Za panowania Augusta III zerwano siedem sejmików poselskich w Nowogródku (nie wliczamy tu sejmiku poselskiego 1756 r., który był rozdwojony, i gdyby sejm 1756 r. się odbył, to mógł też być uznany za zerwany), więc 6 z 14 wybranych posłów nowogródzkich na sejm to Radziwiłłowie. Na sejmiku w Słonimie magnatów wybrano na posłów pięciokrotnie. Trzy razy byli to przedstawiciele rodu Sapiehów. Posłami zostali także Józef Massalski i Karol Stanisław Radziwiłł. Za panowania Augusta III zerwano tylko jeden sejmik poselski w Słonimie – w 1740 r. To znaczy, że w tym czasie magnaci stanowili prawie piątą część spośród 26 posłów słonimskich na sejm⁶¹. Podsumowując, można powiedzieć, że za panowania Augusta III na sejmikach witebskim i grodzieńskim magnaci na Litwie zostali wybrani na posłów osiem razy – z sejmików nowogródzkich więcej niż 40 procent i witebskich 40 procent.

Znacznie rzadziej w tym okresie magnaci ci byli wybierani na deputatów do Trybunału Litewskiego. Przeanalizujemy te wypadki.

⁶¹ A. Macuk, *Radziwiłłowie jako posłowie na sejmy Rzeczypospolitej*, s. 74; A. Мацук, *Пасольскія соймкі Слонімскага павета ў панаванне Аўгуста III*, s. 113–116; idem, „Несрываеымы” и „успешныы” сеймыкы в Велыком княжестве Литовском во время правления Августа III, „XVIII amžiaus studijos”, t. 1. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių”, Vilnius 2015, s. 35–53.

Tabela 2. Magnaci wybrani na deputatów do Trybunału Litewskiego za panowania Augusta III⁶²

Rok	Sejmik	Magnat	Marszałek trybunalski
1736	słonimski	krajczy litewski Marcin Radziwiłł	tak
1737	żmudzki	starosta sannicki Józef Sołohub	
1741	grodzieński	wojewoda mściślawski Michał Massalski	tak
1743	mozyrski	łowczy litewski Michał Antoni Sapieha	tak
1744	piński	starosta luboszański Jerzy Radziwiłł	tak
1745	trocki	wojewoda trocki Aleksander Pocij	tak
1747	grodzieński	wojewoda brzeski Jan Sołohub	tak
1747	kowieński	generał artylerii litewskiej Antoni Sołohub	
1748	grodzieński	starosta grodzki grodzieński Józef Massalski	tak
1750	rzeczycki	starosta grodzki rzeczycki Albrecht Radziwiłł	tak
1750	kowieński	Janusz Radziwiłł	
1750	piński	Karol Stanisław Radziwiłł	
1751	witebski	kasztelan witebski Józef Sołohub	tak
1755	kowieński	miecznik litewski Karol Stanisław Radziwiłł	tak
1756	kowieński	podskarbi litewski Jerzy Flemming	tak
1759	wileński	starosta puński Michał Ksawery Sapieha	tak
1760	kowieński	starosta grodzki oszmiański Andrzej Ogiński	tak
1762	wołkowyski	podczaszy litewski Jan Massalski	tak
1763	słonimski	podkomorzy litewski Stanisław Radziwiłł	tak

W tym miejscu należy wspomnieć o jeszcze jednej próbie wyboru reprezentanta magnaterii na deputata. Działo się to w 1761 r., kiedy na sejmiku mozyrskim wybrano podczaszego litewskiego Jana Massalskiego. W wyniku protestów, a przede wszystkim sprzeciwu magnackiej partii Radziwiłłów, musiał jednak wycofać się z tych wyborów deputatem i konkurencji o wybór na marszałka trybunalskiego, a sejmik mozyrski został uznany za zerwany⁶³. Dlatego tego wyboru nie bierzemy pod uwagę. Znane są również przypadki, gdy magnaci nie mogli być dowolnie wybierani na posłów. W 1761 r. w Witebsku kasztelan trocki Tadeusz Ogiński bez powodzenia spróbował doprowadzić do wyboru swojego synowca Mateusza Ogińskiego na deputata. Sejmik bowiem został zerwany⁶⁴.

⁶² Złożony na podstawie *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794)*. *Spis*, red. A. Rachuba; oprac.: A. Rachuba i P.P. Romaniuk, przy współpr. A. Macuka i J. Aniszczunki, Warszawa 2004.

⁶³ A. Мацук, *Барацьба магнэцкіх групак у ВКЛ (1717–1763 гг.)*, Мінск 2010, с. 544–547.

⁶⁴ BC, sygn. 3843, J. Łopaciński do J. Mniszcha, Wilno, 23 II 1761, k. 96.

W sumie za panowania Augusta III 19 razy wybrano magnatów na deputatów do Trybunału Litewskiego. Piętnastu z nich zostało jego marszałkami, co najczęściej wynikało z ustaleń w gronie jednego lub kilku ugrupowań magnackich. Spośród rodów magnackich Radziwiłłowie pięć razy byli marszałkami Trybunału Litewskiego. Sejmik słonimski dwukrotnie wybrał przedstawiciela rodu Radziwiłłów na deputata, zaś Massalscy i Sołłhubowie zostali wybrani trzy razy, a Sapiehowie dwa. Sejmik kowieński pięć razy wybrał magnatów (cztery razy zostawali marszałkami trybunalskimi), a sejmik grodzieński – trzy razy (wszyscy wybrani zostali potem marszałkami Trybunału Litewskiego). Na sejmikach pińskim i słonimskim magnatów wybrano dwukrotnie. Marszałkami Trybunału zostali jeden deputat piński i dwaj deputaci słonimscy. Największą liczbę magnatów wybrano na deputatów do Trybunału Litewskiego w 1750 r. Oprócz Albrechta Radziwiłła, który został także marszałkiem, wybrano również na zwykłych deputatów jego młodszych braci: Janusza i Karola Stanisława, żeby zyskali niezbędne doświadczenie w zakresie edukacji prawniczej i funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w Trybunale Litewskim⁶⁵.

Omówimy też przypadki tych magnatów, którzy otwierali sejmikowe posiedzenia lub zostali obrani dyrektorami tych sejmików. Jednocześnie przeanalizowany zostanie ich wpływ na dalszy przebieg obrad sejmikowych. Wojewoda mścisławski Michał Massalski był dyrektorem sejmiku poselskiego wołkowyskiego 1738 r. Tylko dzięki niemu po trzech dniach burzliwych obrad udało obronić sejmik przed zerwaniem i doprowadzić do sukcesu. Na posłów wybrano Stefana Ołędzkiego i Franciszka Bielawskiego⁶⁶. W tymże roku inny magnat Tadeusz Ogiński został dyrektorem sejmiku poselskiego brasławskiego. To pomogło mu zostać posłem z tego sejmiku na sejm Rzeczypospolitej razem z podkomorzym brasławskim Antonim Rudominą⁶⁷. Dziesięć lat później, w 1748 r., Janusz Radziwiłł i Jan Antoni Horain zostali wybrani na posłów pod dyrekcją koadiutora wileńskiego Józefa Stanisława Sapiehy, który nie chciał być dyrektorem sejmiku, ale musiał podjąć się tej funkcji na prośbę hetmana wielkiego litewskiego Mi-

⁶⁵ Z. Zielińska, *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej*, s. 322–323.

⁶⁶ НГАБ, ф. 1710, воп. 1, лр 12, Арк. 426, 430адв.; AGAD, Archiwum Roskie, korespondencja, sygn. LIII/14, K. Kollataj do J.F. Sapiehy, Roś, 28 VIII 1738, k. 158–161; H. Palkij, *Sejmy 1736 i 1738 roku. U początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*, Kraków 2000, s. 108.

⁶⁷ A. Мацук, *Браслаўскія соймкі ў другой палове 30–40 гг. XVIII ст.*, c. 227; AGAD, AR, dz. V, sygn. 13425, A. Rudomina do M.K. Radziwiłła, Drujka, 29 VIII 1738, k. 34–35; AGAD, AR, dz. V, sygn. 13425, A. Rudomina do J.F. Sapiehy, Drujka, 29 VIII 1738, k. 37–38.

chała Kazimierza Radziwiłła⁶⁸. W tymże 1748 r. w Oszmianach na posłów zostali wybrani Karol Stanisław Radziwiłł i marszałek oszmiański Antoni Sulistrowski pod dyktando magnata kasztelana trockiego Tadeusza Ogińskiego⁶⁹. Potem tego rodzaju wypadki były znacznie częstsze. Pisarz duchowny Ignacy Massalski był dyrektorem sejmiku poselskiego 1752 r. w Grodnie, gdzie na posła wybrano jego brata grodzieńskiego starostę grodzkiego Józefa Massalskiego oraz podkomorzego grodzieńskiego Tadeusza Jundziłła⁷⁰. Dyrektorem sejmiku poselskiego oszmiańskiego 1756 r. został kasztelan trocki Tadeusz Ogiński. Wybrano go na tę funkcję na pewno po to, żeby posłem mógł zostać jego syn Franciszek, co udało się osiągnąć⁷¹. Na sejmiku poselskim witebskim 1758 r. dyrektorem był oboźny litewski Leonard Pocięj⁷². Był on także dyrektorem sejmiku poselskiego 1762 r. w Witebsku, gdzie na posłów wybrano starostę mereckiego Mateusza Ogińskiego i pisarza ziemskiego witebskiego Ignacego Kaczanowskiego⁷³. Widzimy zatem, że wybory magnatów na dyrektorów sejmikowych wiązały się z wyborem na posła kogoś z ich krewnych lub w ramach współpracy z innymi stronnictwami magnackimi.

Jednak nie zawsze magnata czekał sukces w wyborach na dyrektora sejmikowego. Głośny w Rzeczypospolitej był wypadek zerwania sejmiku poselskiego w Brześciu w 1754 r., podczas wyboru na dyrektora tego sejmiku podskarbiego litewskiego Jerzego Flemminga. Kandydaturę tę zaproponował wojewoda brzeski Karol Sapieha, ale szlachta zaprotestowała przeciwko temu i nawet doszło do dużego tumultu, choć kandydatura Flemminga została rzekomo uzgodniona jeszcze przed sejmikiem na zebraniu szlachty w refektarzu jezuitów⁷⁴. Zauważamy, że w tym przypadku nie było innego magnata, który miałby zostać posłem pod dyktando Flemminga, co mogło pomóc realizacji planów w zerwaniu sejmiku. Naprawdę sam Flemming nie miał szczęścia także podczas wyborów na posła. W 1738 r. zerwano sejmik w Grodnie, aby przeszkodzić wyborowi na posła wtedy jeszcze generała artylerii litewskiej Jerzego Flemminga⁷⁵. Tak więc obie znane nam walki tego magnata o wybór na posła lub dyrektora na sejmiku poselskim zakończyły się jego porażką.

⁶⁸ ЛНБ, ф. 103, nr 5244, J. Łopaciński do A. Sapiehy, Wilno, 17 VIII 1748, л. 2. LVIA. SA 4760, л. 90.

⁶⁹ BN, sygn. BOZ 939, k. 490.

⁷⁰ LMAB, f. 139, b. 4088, p. 188.

⁷¹ РНБ, ф. 971, АД 133, л. 470б.

⁷² НГАБ, ф. 1709, вопис 1, nr 21, арк. 176–183адв.

⁷³ НГАБ, ф. 1709, вопис 1, nr 25, арк. 237–240адв; M. Czeppe, op. cit., s. 218.

⁷⁴ M. Matuszewicz, op. cit., s. 419.

⁷⁵ H. Palkij, op. cit., s. 109.

Wiemy zatem, że dyrektorami sejmików poselskich jednokrotnie zostali przedstawiciele Sapiehów, Radziwiłłów i Massalskich, a dwukrotnie – Pociejów i trzykrotnie – Ogińskich. Znanych jest nam tylko osiem przypadków, gdy magnaci byli dyrektorami sejmików poselskich. To niewiele, co z pewnością należy tłumaczyć tym, że magnaci walczyli głównie o wybór na posła, a rywalizacja w walce o funkcję dyrektora sejmiku mogłaby zaszkodzić realizacji ich planów.

Dwa razy więcej magnatów zostało dyrektorami sejmików gromnicznych (nie liczymy sejmików uznanych za zerwane). Częściej niż inni magnaci na dyrektora sejmików gromnicznych wybierany był strażnik litewski Ludwik Pociiej. Dwa razy, w 1747 i 1750 r., został dyrektorem takich sejmików w Trokach, gdzie Pociejowie mieli duże wpływy, a jego ojciec Aleksander był wojewodą trockim. Tenże Ludwik Pociiej został także dyrektorem sejmiku gromnicznego rzeczyckiego 1754 r., jego ojciec zaś dyrektorem sejmiku gromnicznego 1743 r. w Trokach, mimo że część szlachty trockiej protestowała przeciwko temu⁷⁶.

Na sejmiku witebskim aktywnie działał inny przedstawiciel rodu Pociejów – oboźny litewski Leonard. Właśnie na tym sejmiku najczęściej magnaci byli wybierani na dyrektorów sejmików gromnicznych. Byli to przedstawiciele rodów Ogińskich, Sołłohubów i Pociejów. Dyrektorem sejmiku gromnicznego witebskiego 1739 r. został pisarz litewski Tadeusz Ogiński. O wybór na deputata konkurował kasztelan mścislawski Stanisław Ogiński, co doprowadziło do zerwania sejmiku z powodu konfliktu Ogińskich z Sołłohubami⁷⁷. Na sejmiku witebskim gromnicznym 1745 r. pod dyrekcją starosty jezierzycyckiego Antoniego Sołłohuba na deputatów wybrano cześnika witebskiego Franciszka Żabę i cześnikowicza Adama Mikoszę⁷⁸. Wojewoda witebski Marcjan Ogiński był dyrektorem sejmiku gromnicznego w Witebsku 1749 r., gdzie deputatami zostali Józef Pióro i Michał Krojer. Jednym z powodów, dla których Ogiński zgodził się zostać dyrektorem sejmiku, było to – jak wspominał w liście do M.K. Radziwiłła – że kilka poprzednich sejmików witebskich zostało zerwanych⁷⁹. Na sejmiku gromnicznym w Witebsku w 1751 r. pod dyrekcją Leonarda Pociēja na deputatów wybrano kasztelana

⁷⁶ A. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 61–62, 228; LVIA, SA 5960, k. 849–849v; LVIA, SA 13693, k. 796–797v, 853–854v; LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 1, J. Łopaciński do I. Łopacińskiego, Wilno, 6 II 1743, k. 177; НГАБ, ф. 1736, воп. 1, nr 18, арк. 65–65адв.

⁷⁷ AGAD, AR, dz. IV, sygn. 627, A. Radziwiłłowa do J.F. Sapiehy, Biała, 4 III 1739, k. 51. AGAD, AR, dz. V, sygn. 10717, cz. 2, M. Ogiński do A. Radziwiłłowej, Witebsk, 2 III 1739, k. 96.

⁷⁸ НГАБ, ф. 1709, воп. 1, nr 15, арк. 153–156адв.

⁷⁹ AGAD, AR, dz. V, sygn. 10717, cz. 3, M. Ogiński do M.K. Radziwiłła, Marcjanów, 5 II 1749, k. 100; *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794)*, s. 222.

witebskiego Józefa Sołłohuba i stolnika witebskiego Piotra Bohomolca. Wybór szlachty padł na Pocięja, choć na sejmiku obecny był także inny magnat – generał artylerii litewskiej Antoni Sołłohub⁸⁰. Drugi raz Leonard Pocięj został dyrektorem na sejmiku gromnicznym 1762 r. w Witebsku, gdzie na deputatów wybrano Józefa Bohomolca i Bernarda Zbrożka⁸¹.

Massalscy nie tylko często byli wybierani na posłów na sejmikach w Grodnie, ale też na dyrektorów sejmików gromnicznych. Józef Massalski był dyrektorem sejmiku gromnicznego grodzieńskiego 1744 r.⁸², natomiast hetman polny litewski i kasztelan wileński Michał Massalski – 1748 r.⁸³ Na takimż sejmiku w 1753 r. pod dyktando pisarza duchownego litewskiego Ignacego Massalskiego, syna Michała, wybrane na deputatów stolnika nowogródzkiego Jana Chreptowicza i podczaszego wołkowyskiego Rafała Bułharyna⁸⁴.

Z okresu panowania Augusta III znamy nieliczne przypadki wyboru przedstawicieli Radziwiłłów na dyrektorów sejmików gromnicznych. W 1741 r. wojewoda nowogródzki Mikołaj Faustyn Radziwiłł, nie zwracając uwagi na protestację, zajął miejsce dyrektora sejmiku gromnicznego w Nowogródku. Pod jego dyktando deputatami zostali Szymon Danieyko i Franciszek Mogilnicki⁸⁵. W 1749 r. starostę grodzieńskiego rzeczywistego Albrechta Radziwiłła wybrano na dyrektora sejmiku gromnicznego rzeczywistego⁸⁶. W 1758 r. był on dyrektorem sejmików rzeczywistych zarówno poselskiego, jak i gromnicznego. Na gromnicznym, mimo protestów, pod jego dyktando deputatami zostali sędzic ziemski rzeczywisty Tadeusz Judyki i podkomorzyc rzeczywisty Stanisław Chalecki⁸⁷, na poselskim zaś na posłów wybrano starostę niemkowskiego Karola Wiśczyńskiego i sędziego grodzieńskiego rzeczywistego Józefa Faszczę⁸⁸. Należy jednak zaznaczyć, że wybór Radziwiłła na dyrektora sejmiku poselskiego został oprotestowany i w rezultacie ten sejmik

⁸⁰ НГАБ, ф. 1709, воп. 1, нр 18, арк. 373–374адв; AGAD, AR, dz. V, sygn. 10725, cz. 4, T. Ogiński do M.K. Radziwiłła, Marcjanów, 12 II 1751, k. 81.

⁸¹ НГАБ, ф. 1709, воп. 1, нр 25, арк. 54–54адв, 55–55адв; Z. Zielińska, *Pocięj Leonard*, s. 37.

⁸² НГАБ, ф. 1711, воп. 1, нр 33, арк. 94–95.

⁸³ НГАБ, ф. 1711, воп. 1, нр 37, арк. 41–42адв.

⁸⁴ LMAB, f. 139, b. 4924, J. Chreptowicz do J.S. Sapiehy, b.m., 18 II 1753, p. 13; AGAD, AR, dz. V, sygn. 14228, J. Sielicki do M.K. Radziwiłła, Grodno, 8 II 1753, k. 8; LMAB, f. 139, b. 4088, p. 193v; LMAB, f. 139, b. 2711, I. Massalski do J.S. Sapiehy, Grodno, 8 II 1753, p. 170; LMAB, f. 139, b. 2724, cz. 3, J.S. Sapieha do M. Massalskiego, Wilno, 19 II 1753, p. 22.

⁸⁵ РГАДА, ф. 1463, дело 1082, л. 1–2.

⁸⁶ НГАБ, ф. 1737, воп. 1, нр 37, арк. 620–620адв, 621–622адв.

⁸⁷ A. Мацук, *Барацьба магнацкіх групав у ВКЛ*, с. 469; НГАБ, ф. 1736, воп. 1, нр 22, арк. 45–46адв.

⁸⁸ НГАБ, ф. 1736, воп. 1, нр 22, арк. 236–237адв.

uznano za zerwany⁸⁹. Jeśli zatem chodzi o rok 1758, to możemy mówić o Albrechcie Radziwille jako dyrektorze tylko sejmiku gromnicznego rzeczyckiego. Niepowodzenia w uzyskaniu funkcji dyrektora sejmikowego doznał Józef Sołłohub. W 1740 r. udało mu się zostać dyrektorem tylko jednego z dwóch rozdwojonych sejmików gromnicznych żmudzkich. Oczywiście, w tym wypadku w wyniku reasumpcji Trybunału Litewskiego wybór na tych dwóch sejmikach deputatów została uznany za bezprawny, a same sejmiki zerwane⁹⁰. Nie pomogło im nawet to, że jednym z dyrektorów był magnat.

Co dziwne, wśród dyrektorów sejmików gromnicznych nie dostrzegamy przedstawicieli magnackiego rodu Sapiechów z gałęzi różańskiej. W rzeczywistości w 1740 r. Józef Stanisław Sapieha starał się o wybór przyjaznych deputatów na trzech sejmikach w Wilnie. O jego wielkim wpływie wśród szlachty świadczy fakt, że szlachta wileńska zebrała się u niego przed sejmem i zaproponowała wybór koadiutora wileńskiego na dyrektora sejmiku. Jednak Józef Stanisław Sapieha odmówił⁹¹. Niewiele lepiej sytuacja wygląda z dyrektorstwem sejmikowym przedstawicieli Sapiechów gałęzi kodeńskiej. Wiemy jedynie, że Ignacy Sapieha został dyrektorem sejmiku brzeskiego gromnicznego 1758 r., ale sejmik ów został zerwany⁹².

W sumie znamy 18 przypadków, gdy przedstawiciele magnaterii za panowania Augusta III pełnili funkcję dyrektorów sejmików gromnicznych, w tym pięciu z nich dyrektorowało sejmikom witebskim. Jeśli chodzi o rody magnackie, to sześć razy dyrektorami sejmików zostali Pocięjowie; trzy razy – Ogińscy; dwa razy – Radziwiłłowie, Massalscy i Sołłohubowie; jeden raz – Sapiehowie.

Część magnatów pełniła urzędy wojewodów lub kasztelanów, co umożliwiało rozpoczynanie sejmików powiatowych w tych wypadkach, kiedy oni byli na nich obecni.

⁸⁹ W. Konopczyński, op. cit., s. 507; *Diariusze sejmowe z wieku XVIII*, t. 3, s. 289; НГАБ, ф. 1736, воп. 1, nr 22, арк. 236, 241; НГАБ, ф. 1728, воп. 1, nr 13, арк. 687–688адв.

⁹⁰ P. Romaniuk, *Sołłohub Józef*, PSB, t. 40, Warszawa–Kraków 2000–2001, s. 319; *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794)*, s. 185.

⁹¹ LMAB, f. 139, b. 4087, p. 322–322v.

⁹² M. Matuszewicz, op. cit., s. 5–7. M. Wójciuk, op. cit., s. 119–120.

Tabela 3. Wojewodowie i kasztelanowie W.Ks.Lit. za panowania Augusta III

Urząd	Lata	Osoba
Wojewoda wileński	do 1744 r.	Michał Wiśniowiecki
Wojewoda wileński	1744–1762	Michał Kazimierz Radziwiłł
Wojewoda wileński	od 1762 r.	Michał Massalski
Kasztelan wileński	do 1742 r.	Kazimierz Czartoryski
Kasztelan wileński	1742–1744	Michał Kazimierz Radziwiłł
Kasztelan wileński	1744–1763	Michał Massalski
Wojewoda trocki	1737–1742	Michał Kazimierz Radziwiłł
Wojewoda trocki	1742–1763	Aleksander Pociej
Kasztelan trocki	1735–1737	Michał Kazimierz Radziwiłł
Kasztelan trocki	1737–1739	Antoni Kazimierz Sapieha
Kasztelan trocki	1740–1742	Aleksander Pociej
Kasztelan trocki	1742–1744	Michał Massalski
Kasztelan trocki	od 1744 r.	Tadeusz Ogiński
Starosta generalny żmudzki	1742–1754	Józef Tyszkiewicz
Kasztelan żmudzki	do 1736 r.	Jerzy Hieronim Kryszpin-Kirszensztein
Kasztelan żmudzki	1737–1742	Józef Tyszkiewicz
Kasztelan żmudzki	1742–1748	Józef Sołłohub
Kasztelan żmudzki	od 1748 r.	Józef Pac
Wojewoda smoleński	1735–1744	Stanisław Potocki
Wojewoda smoleński	od 1744 r.	Piotr Sapieha
Kasztelan smoleński	do 1738 r.	Jan Scypion del Campo
Kasztelan smoleński	1738–1752	Kazimierz Niesiołowski
Kasztelan smoleński	1752–1763	Stanisław Burzyński
Kasztelan smoleński	od 1763 r.	Tadeusz Burzyński
Wojewoda połocki	od 1755 r.	Aleksander Sapieha
Kasztelan połocki	1736–1753	Walerian Żaba
Kasztelan połocki	1754–1758	Konstanty Plater
Kasztelan połocki	od 1758 r.	Adam Brzostowski
Wojewoda nowogródzki	do 1746 r.	Mikołaj Faustyn Radziwiłł
Wojewoda nowogródzki	1746–1754	Jerzy Radziwiłł
Wojewoda nowogródzki	od 1755 r.	Józef Jabłonowski
Kasztelan nowogródzki	do 1739 r.	Bogusław Niezabytowski
Kasztelan nowogródzki	1739–1744	Jan Rdułtowski
Kasztelan nowogródzki	1744–1756	Jan Szyszko
Kasztelan nowogródzki	od 1756 r.	Jan Chreptowicz
Wojewoda brzeski	1738–1745	Adam Chodzkiewicz
Wojewoda brzeski	1746–1748	Jan Sołłohub
Wojewoda brzeski	od 1748 r.	Karol Sapieha
Kasztelan brzeski	do 1736 r.	Walerian Żaba
Kasztelan brzeski	1736–1748	Stefan Tarkowski

Urząd	Lata	Osoba
Kasztelan brzeski	1748–1756	Jan Chreptowicz
Kasztelan brzeski	1757–1763	Andrzej Abramowicz
Wojewoda witebski	do 1750 r.	Marcjan Ogiński
Wojewoda witebski	od 1752 r.	Józef Sołłohub
Kasztelan witebski	1735–1739	Jan Rdułtowski
Kasztelan witebski	1739–1740	Aleksander Pocij
Kasztelan witebski	1740–1748	Stanisław Ogiński
Kasztelan witebski	1748–1752	Józef Sołłohub
Kasztelan witebski	od 1752 r.	Szymon Siruć
Wojewoda mścisławski	1735–1737	Kazimierz Chusowicz
Wojewoda mścisławski	1737–1742	Michał Massalski
Wojewoda mścisławski	1742–1750	Jerzy Felicjan Sapieha
Wojewoda mścisławski	1750–1758	Ignacy Sapieha
Wojewoda mścisławski	od 1758 r.	Konstanty Plater
Kasztelan mścisławski	do 1738 r.	Samuel Łazowy
Kasztelan mścisławski	1738–1740	Stanisław Ogiński
Kasztelan mścisławski	1740–1745	Józef Szczytt
Kasztelan mścisławski	1746–1752	Antoni Puzyna
Kasztelan mścisławski	1752–1761	Jan Zabiełto
Kasztelan mścisławski	od 1761 r.	Józef Tyszkiewicz
Wojewoda miński	do 1754 r.	Jan Kazimierz Żaba
Wojewoda miński	od 1754 r.	Jan Hylzen
Kasztelan miński	do 1740 r.	Daniel Wyhowski
Kasztelan miński	1740–1742	Aleksander Józefowicz
Kasztelan miński	1742–1758	Michał Judycki
Kasztelan miński	od 1758 r.	Jan Judycki

Źródło: opracowanie własne.

Oczywiście, że nie wszystkich wojewodów i kasztelanów możemy zaliczyć do magnatów. Wydaje się, że magnaci byli zainteresowani zajmowaniem najwyższych w hierarchii, a także wpływowych stanowisk wojewodów i kasztelanów: wileńskich i trockich. Jedyny wojewoda połocki za czasów Augusta III to też magnat – Aleksander Sapieha. W latach 1737–1750 magnaci byli także wojewodami mścisławskimi (Michał Massalski i Jerzy Felicjan Sapieha). W tym przypadku nie mamy żadnych informacji o ich udziale w oddalonych daleko na wschodzie W.Ks.Lit. sejmikach mścisławskich, podobnie jak o udziale jedyne go magnata kasztelana mścisławskiego, czyli Stanisława Ogińskiego (był nim krótko 1738–1740). Przez krótki czas, od 1742 do 1748 r., kasztelanem żmudzki m był Józef Sołłohub. Nie mamy żadnej wzmianki o jego udziale w sejmikach żmudzki m w tym czasie. Od

1744 r. wojewodą smoleńskim był Piotr Sapieha, ale miejscowy sejmik nie interesował tego magnata, gdyż swą działalność polityczną prowadził głównie w Wielkopolsce⁹³. Wojewodami nowogródzkimi do 1755 r. byli przedstawiciele magnackiego rodu Radziwiłłów: Mikołaj Faustyn i jego syn Jerzy. Przez całe panowanie Augusta III urząd wojewody witebskiego sprawowali magnaci Marcjan Ogiński i Józef Sołłohub. Urząd zaś kasztelana od 1739 do 1752 r. pełnili: Aleksander Pociiej, Stanisław Ogiński i Józef Sołłohub. Wojewodowie oraz kasztelanowie witebscy brali udział w miejscowych sejmikach i czasami byli wybierani na ich dyrektorów. Wojewodami brzeskimi od 1746 r. byli magnaci Jan Sołłohub i Karol Sapieha. Ten drugi często brał udział w sejmikach w Brześciu, rozpoczynając ich obrady.

Prześledźmy przypadki uczestnictwa tych wojewodów i kasztelanów z rodów magnackich w sejmikach. Na sejmiku poselskim 1748 r. w Trokach szlachta natychmiast zerwała sejmik, nawet nie zezwoliwszy wojewodzie trockiemu Aleksandrowi Pociejowi, by rozpoczął jego obrady⁹⁴. Wojewoda nowogródzki Jerzy Radziwiłł był na sejmiku poselskim 1750 r. w Nowogródku, gdzie na posłów zostali wybrani jego brat generał-major wojsk litewskich Stanisław Radziwiłł i rotmistrz nowogródzki Stanisław Sowicz Korsak⁹⁵. Z kolei krajczy litewski Stanisław Radziwiłł był obecnym na sejmiku poselskim nowogródzkim 1754 r., gdzie posłami zostali jego krewny miecznik litewski Karol Stanisław Radziwiłł oraz stolnik nowogródzki Joachim Chreptowicz. Natomiast nic nie wiemy o udziale w tym sejmie wspomnianego wyżej wojewody Jerzego Radziwiłła⁹⁶. Zwolennicy „Familii” ze szlachty rzeczyckiej nie dopuścili starosty grodzkiego rzeczyckiego Albrechta Radziwiłła do rozpoczęcia obrad sejmiku gromnicznego rzeczyckiego 1760 r., co doprowadziło do zerwania tego sejmiku⁹⁷.

Zdecydowanie częściej niż inni magnaccy wojewodowie w sejmikach uczestniczył wojewoda brzeski Karol Sapieha. Były to głównie sejmiki poselskie. Wiadomo na pewno, że Karol Sapieha rozpoczynał obrady sejmików poselskich w Brześciu w latach: 1750, 1752, 1756 i 1762⁹⁸. W 1752 r. Karol Sapieha wyjeżdżał na sejmik do Brześcia „dla ułatwienia niektórych w pretendentach o funkcję po-

⁹³ M. Zwierzykowski, *Sapiehowie w Wielkopolsce w dobie panowania Wettynów i ich rola w życiu politycznym prowincji*, w: *Wielkie rody dawnej Rzeczypospolitej XVI–XIX wieku*, t. 1: *Sapiehowie*, s. 137–156.

⁹⁴ ЛНБ, ф. 103, воп. 1, nr 5245, J. Łopaciński do A. Sapiehy, b.m., 21 VIII 1748, л. 1–2.

⁹⁵ НГАБ, ф. 1730, воп. 1, nr 25, арк. 445–448.

⁹⁶ НГАБ, ф. 1730, воп. 1, nr 28, арк. 1473–1474адв.

⁹⁷ A. Мацук, *Барацьба магнацкіх групак у ВКЛ*, с. 514.

⁹⁸ M. Matuszewicz, op. cit., s. 308–310, 344; Z. Zielińska, *Sapieha Karol Józef*, PSB, t. 35, Warszawa–Kraków 1994, s. 30; НГАБ, ф. 1705, воп. 1, nr 55, арк. 433; ЛНБ, ф. 103, nr 6848,

selską trudności”, co się udało i posłami na tym sejmiku zostali krewny wojewody brzeskiego wojewodzic mściślawski Jan Sapieha oraz pułkownik JKM Józef Sosnowski⁹⁹. Planując wyjazd do Brześcia na sejm 1754 r., Karol Sapiepa dowiedział się o zaleceniu Michała Kazimierza Radziwiłła, aby zerwać te obrady. Wojewoda brzeski nie bronił sejmiku przed wpływowym magnatem, a jedynie poprosił Radziwiłła o wyjaśnienie powodów, dla których chce zerwania tego sejmiku. Co więcej, Sapieha chciał, aby sejmik brzeski obradował, ale zarazem był gotów zerwać go na życzenie Radziwiłła¹⁰⁰. Wojewoda brzeski bezskutecznie popierał kandydaturę podskarbiego litewskiego Jerzego Flemminga na dyrektora tego sejmiku¹⁰¹. W 1756 r. wojewoda brzeski Karol Sapieha chciał rozpocząć sejmik gromniczny w kościele Bernardynów. Większość szlachty pragnęła, aby sejmik odbywał się na zamku. Wojewoda był jednak nieugięty, liczył bowiem na to, że sejmik w kościele pozwoli uniknąć rozlewu krwi¹⁰². Bernardyni bali się tej krwawej bójki i nie pozwolili na zgromadzenie w świątyni. Większość szlachty stanęła po stronie „Familii”, co nie podobało się wojewodzie brzeskiemu popierającemu Radziwiłłów. W takiej sytuacji Karol Sapieha pożegnał się ze szlachtą, co doprowadziło do zakończenia bez sukcesu sejmiku gromnicznego¹⁰³. Taka sytuacja powtórzyła się na sejmiku brzeskim w tym samym roku 1756. Ponownie większość szlachty chciała obrad w nowo remontowanej szopie na zamku, natomiast wojewoda brzeski chciał obradować w kościele Bernardynów. Szlachta zagroziła Karolowi Sapieżę zorganizowaniem alternatywnego sejmiku, gdzie miały być przedstawione królewski uniwersał i instrukcja dotycząca legalności obrad. Nie zmieniło to jednak stanowiska wojewody brzeskiego, który rozpoczął obrady w kościele Bernardynów. Na tym sejmiku, nie zwracając uwagi na wniesione protestacje, udało wybrać posłów na sejm: skarbnika brzeskiego Ignacego Oziembłowskiego i podstolica brzeskiego Ludwika Suzina. Byli to kandydaci „Familii”, co wywo-

л. 1–11, 14–1706; НГАБ, ф. 1705, воп. 1, нр 58, арк. 2910; НГАБ, ф. 1705, воп. 1, нр 59, арк. 441; РНБ, ф. 971, АД 127, л. 51–54; НГАБ, ф. 1705, воп. 1, нр 60, арк. 1295, 1299–1306.

⁹⁹ AGAD, AR, dz. V, sygn. 13846, cz. 2, K. Sapieha do M.K. Radziwiłła, Romanów, 17 VIII 1752, k. 95.

¹⁰⁰ AGAD, AR, dz. V, sygn. 13846, cz. 2, K. Sapieha do M.K. Radziwiłła, Kodeń, 17 VIII 1754, k. 122–124.

¹⁰¹ M. Matuszewicz, op. cit., s. 419; D. Konieczna, *Ustrój i funkcjonowanie sejmiku brzeskolitewskiego w latach 1565–1763*, Warszawa 2013, s. 52.

¹⁰² AGAD, AR, dz. V, sygn. 13846, cz. 3, K. Sapieha do M.K. Radziwiłła, Romanów, 15 II 1756, k. 3–5.

¹⁰³ AGAD, APP, sygn. 55, t. 2, k. 199–202; НГАБ, ф. 1705, воп. 1, нр 59, арк. 342; M. Matuszewicz, op. cit., t. 2, s. 627–629; BC, sygn. 604, s. 628–630; AGAD, AR, dz. II, sygn. 2772, k. 1; D. Konieczna, op. cit., s. 39–40.

łało niezadowolenie wojewody brzeskiego. Niewiele jednak mógł zrobić, gdyż większość szlachty była po stronie „Familii”. Jej zwolennicy szybko sporządzili laudum tego sejmiku i spotkali się z wyjeżdżającym z Brześcia Karolem Sapiehą, proponując, aby podpisał ten dokument sejmikowy. Wojewoda brzeski odmówił, uzasadniając to protestami przeciwko sejmikowi. Generalnie Sapieha stwierdził, że choć w laudum jest mowa o obecności senatorów, to jednak nie oznacza, że powinien je podpisać. Senatorowie zostali wymienieni także w laudum poprzedniego sejmiku gospodarskiego z 1756 r., ale i Karol Sapieha, i inni senatorowie go nie podpisali. Wojewoda brzeski postanowił więc, że nie podpisze również laudum sejmiku poselskiego 1756 r.¹⁰⁴ Takie działania na sejmikach doprowadziły do konfliktu między nim a znaczną liczbą szlachty. Karol Sapieha rozpoczął sejmik gromniczny 1757 r.¹⁰⁵ W tym samym roku na sejmiku gospodarskim część szlachty brzeskiej nawet nie chciała dopuścić Sapiehy do rozpoczęcia obrad. Ten impas udało się przełamać, dzięki czemu wojewoda zagaił sejmik, ale od razu go pożegnał¹⁰⁶. Z kolei sejmiki deputacki i gospodarski 1758 r. zostały zerwane już z inicjatywy Karola Sapiehy. Stało się to nawet wbrew stanowisku jego brata wojewody mścisławskiego Ignacego, który chciał wyboru deputatów brzeskich i nawet zgodził się być dyrektorem sejmikowym. Te działania wywołały oburzenie stronnictw magnackich, zarówno Radziwiłłów, jak i Czartoryskich, które też były zainteresowane sukcesem wyborów deputatów brzeskich¹⁰⁷. Interwencje Karola Sapiehy doprowadziły do tego, że kiedy po jego zaleceniu, aby zerwać sejmik deputacki brzeski 1760 r., uczynili to, powstała „na wojewodę brzeskiego publiczna aklamacja”. Sapieha miał szczęście, że nie był osobiście na sejmiku, tylko działał przez swoich zwolenników¹⁰⁸. Przedstawione przykłady świadczą o tym, że Karol Sapieha to wojewoda-magnat, który za panowania Augusta III był najczęstszym gościem na sejmikach w całym W.Ks.Lit. Należy zaznaczyć, że nie miał on silnego wpływu na to, by na tych sejmikach przeprowadzać obrady zgodnie ze swoimi osobistymi poglądami i interesami. Karol Sapieha przez cały czas polegał na jednym z dwóch głównych stronnictw magnackich na Litwie: Czartoryskich i Radziwiłłów. Jego obecność pomagała jednemu z tych stron-

¹⁰⁴ AGAD, AR, dz. V, sygn. 13846, cz. 3, K. Sapieha do M.K. Radziwiłła, Romanów 26 VIII 1756, k. 40–43, 48–50; HГAБ, ф. 1705, воп. 1, nr 59, apk. 882.

¹⁰⁵ AGAD, AR, dz. V, sygn. 17142, F. Wereszczaka do M.K. Radziwiłła, Bereza, 14 II 1757, k. 34.

¹⁰⁶ M. Wójciuk, op. cit., s. 108.

¹⁰⁷ AGAD, AR, dz. V, sygn. 13846, cz. 3, K. Sapieha do M.K. Radziwiłła, Romanów, 13 II 1758, k. 140–142; M. Matuszewicz, op. cit., t. 2, s. 5–7; M. Wójciuk, op. cit., s. 119–120; D. Koniczna, op. cit., s. 53; Z. Zielińska, *Sapieha Karol*, s. 257–258.

¹⁰⁸ M. Matuszewicz, op. cit., t. 2, s. 80–81.

nictw w zagajeniu sejmiku, co wpływało na dalszy przebieg obrad. Dzięki temu udało się uniknąć nawet rozlewu krwi podczas napięć na sejmach gromnicznych i poselskich 1756 r., kiedy to zaostrzyła się walka między Radziwiłłami i „Familią” w całym WKsL. Z czasem Sapieha próbował odgrywać niezależną od stronnictw magnackich rolę, ale to tylko umocniło wrogość miejscowej szlachty do niego.

Nierzadko zdarzało się, że tylko jeden magnat mógł przeszkodzić innemu magnatowi na sejmiku. Widać to wyraźnie na przykładzie Ludwika Pocięja, który na początku 1757 r. przybył do województwa mścisławskiego i zamieszkał w Raśnie. Jego celem było pilnowanie podkanclerzego litewskiego Michała Antoniego Sapiehy, który był w Bychowie. Krążyły pogłoski, że Sapieha chce być wybrany na deputata na jednym z tych dwóch sejmików, i Pocięj osobiście pilnował na jednym z sejmików, aby nie został on wybrany na deputata¹⁰⁹.

Na koniec zauważmy, że za panowania Augusta III nie zetknęliśmy się ani z jednym przypadkiem udziału w sejmie głównego znawcy sejmików litewskich lidera „Familii” Michała Czartoryskiego. Ten magnat prowadził zawsze szeroko zakrojone kampanie wyborcze swojego stronnictwa na sejmikach litewskich, uchodził za głównego znawcę szlachty litewskiej i bardzo dobrze orientował się w zmaganiach różnych grup szlacheckich na szczeblu powiatu W.Ks.Lit. Jego obecność na sejmiku mogła zadecydować o zwycięstwie stronnictwa, które reprezentował. Michał Czartoryski uważał, że lepiej wpływać na sejmik zza kulis przy pomocy swoich zwolenników niż poprzez osobisty udział. Widzimy, że większość magnatów była tego samego zdania, co tłumaczy ich rzadką obecność na sejmikach litewskich.

Magnaci wybierali się głównie na sejmiki poselskie, których celem był wybór na posłów na sejm Rzeczypospolitej. Najczęściej wybierano magnatów na posłów na sejmy Rzeczypospolitej w następujących latach: 1748, 1750 – 7; 1744, 1746, 1752, 1756, 1760 – 6; 1754, 1761, 1762 – 4; 1736, 1758 – 3; 1740 – 2; 1738 – 1. W sumie za panowania Augusta III to 65 wyborów magnatów na posłów z sejmików litewskich. W tymże okresie także na sejmikach powiatowych wybierano na posłów przedstawicieli magnaterii. Na sejmikach: witebskim i grodzieńskim wybrano 8 razy; nowogródzkim i wołkowyskim – 6 razy; słonimskim – 5 razy; trockim – 4 razy; wileńskim, oszmiańskim i orszańskim – 3 razy; wilkomierskim, brasławskim, kowieńskim, starodubowskim, brzeskim i pińskim – po 2 razy; lidzkim, smoleńskim, mścisławskim, mińskim i rzeczyckim – po 1 razie.

¹⁰⁹ LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 4, J. Łopaciński do M. Łopacińskiego, Strzeszyn, 9 II 1757, k. 275.

Z analizy sejmików gromniczych wynika, że magnaci nie zostali wybrani na deputatów do Trybunału Litewskiego w latach: 1738–1740, 1742, 1746, 1749, 1752–1754 oraz 1757–1758, czyli do 12 Trybunałów Litewskich na ogólną ich liczbę 28 w czasach panowania Augusta III. Na 16 innych Trybunałów Litewskich wybrano na deputatów 19 magnatów. Piętnastu z nich zostało potem marszałkami Trybunału Litewskiego. To właśnie możliwość wyboru na marszałka była głównym powodem uczestnictwa magnatów w sejmikach gromniczych.

Bardzo rzadko (znamy tylko osiem wypadków) magnaci zostawali wybrani na dyrektorów sejmików poselskich. Jest to bardzo niewielka liczba. Częściej byli wybierani na dyrektorów sejmików gromniczych. Znamy 18 takich wypadków. Sześciokrotnie zostali nimi Pociejowie, trzykrotnie – Ogińscy i Massalscy, dwukrotnie – Sołłohubowie i Radziwiłłowie, a raz Sapiehowie. Należy jednak pamiętać, że sejmiki gromniczne odbywały się prawie dwa razy częściej niż poselskie, a zatem liczba dyrektorów-magnatów na gromniczych i poselskich sejmikach jest mniej więcej porównywalna.

Na podstawie analizowanych dokumentów i źródeł można stwierdzić, że za panowania Augusta III w poszczególnych powiatach i sejmikach dominowały następujące rody magnackie: Radziwiłłowie – nowogródzki, Sapiehowie (linia różańska) – słonimski, Sapiehowie (linia kodeńska) – brzeski, Massalscy – grodzieński i wołkowyski, Pociejowie – trocki, Sołłohubowie i Ogińscy – witebski. Właśnie ostatni z tych sejmików (witebski) był bardzo interesującym zjawiskiem na scenie politycznej Litwy u schyłku panowania Augusta III, gdyż aktywnie działały na nim jednocześnie trzy rody magnackie: Ogińscy, Sołłohubowie i Pociejowie. Na tych sejmikach oni sami też bywali częściej w porównywaniu z innymi sejmikami litewskimi.

Podsumowując obecność magnatów na sejmikach za panowania Augusta III, należy stwierdzić, że 65 magnatów zostało posłami; 19 deputatami; 8 dyrektorami sejmików poselskich; 18 dyrektorami sejmików gromniczych. Dysponujemy 110 przykładami bezpośredniego udziału magnatów w sejmikach poselskich lub deputackich za czasów panowania Augusta III. Niewątpliwie są też przypadki udziału magnatów w sejmikach litewskich, którzy nie kandydowali i nie byli wybierani na żadne funkcje sejmikowe. Nie przekreśla to jednak istotnego faktu, że magnaci na sejmikach działali głównie za kulisami. To zza nich często wpływali na przebieg sejmiku poprzez swoich zwolenników wśród szlachty, osobiście w sejmiku nie uczestnicząc. Za panowania Augusta III jedynym powodem, który zmuszał magnata do bezpośredniego udziału w sejmiku, była chęć zostania wybranym na posła do sejmu lub poparcia w tej rywalizacji któregoś ze swych krewnych.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- AGAD, Archiwum Publiczne Potockich. Sygn. 55, t. 2.
AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. II: 2772, 2777a, 2828.
AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. IV: 218, 436, 563, 575, 627, 869, 876, 878.
AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. V: 9855, 10052, 10717, 10725, 13075, 13425, 13831, 13846, 14228, 17142.
AGAD, Archiwum Piłsudskich-Giniatowiczów: XLVIII.
AGAD, Archiwum Roskie, korespondencja: LIII/14.
Biblioteka Czartoryskich: 604, 3841, 3843.
BJ: 5006, 6304.
BN, Biblioteka Ordynacji Zamojskiej: 941.
LMAB, f. 20, b. 2188.
LMAB, f. 139, b.: 3, 2556, 2711, 2724, 2730, 4040, 4060, 4063, 4087, 4088, 4924.
LMAB, f. 148, b. 96.
LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 1, 2, 3, 14.
LVIA: SA 4760, 5960, 13693, 13921, 14539, 14558.
ЛНБ, ф. 103: 5243, 5244, 5245, 6848.
НГАБ, ф. 1705, воп. 1, nr: 55, 58, 59, 60.
НГАБ, ф. 1709, воп. 1, nr: 14, 15, 18, 21, 25.
НГАБ, ф. 1710, воп. 1, nr: 12, 16.
НГАБ, ф. 1711, воп. 1, nr: 29, 33, 37.
НГАБ, ф. 1722, воп. 1, nr: 104a, 112.
НГАБ, ф. 1728, воп. 1, nr: 13.
НГАБ, ф. 1730, воп. 1, nr: 23, 25, 28.
НГАБ, ф. 1731, воп. 1, nr: 26, 36.
НГАБ, ф. 1736, воп. 1, nr: 18, 22.
НГАБ, ф. 1737, воп. 1, nr: 37, 41, 42.
РГАДА, ф. 1463, дело 1082.
РНБ, ф. 971, Автографы Дубровского: 127, 133.

Źródła drukowane

- Акты Виленской археографической комиссии*, т. 7, Вильно 1874.
Акты Виленской археографической комиссии, т. 8, Вильно 1878.
Diariusze sejmowe z wieku XVIII, t. 3, Warszawa 1937.
Matuszewicz M., *Diariusz życia mego*, t. 1–2, Warszawa 1986.

Opracowania

- Anusik Z., Stroynowski A., *Radziwiłłowie w epoce saskiej. Zarys dziejów politycznych i majątkowych*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica 33”, 1989.
- Ciesielski T., *Dwa poselstwa oboźnego litewskiego Ignacego Ogińskiego na dwór petersburski. Rola Litwinów w kontaktach dyplomatycznych z Rosją w latach 1711–1763*, „XVIII amžiaus studijos”, T. 6: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė Personalijos. Idėjos. Refleksijos, Vilnius 2020.
- Czeppe M., *Kamaryla pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Warszawa 1998.
- Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794): Spis*, red. A. Rachuba, oprac. A. Rachuba, P.P. Romaniuk, Warszawa 2004.
- Konieczna D., *Ustrój i funkcjonowanie sejmiku brzeskolitewskiego w latach 1565–1763*, Warszawa 2013.
- Konopczyński W., *Polska w dobie wojny siedmioletniej*, t. 1, Kraków 1909.
- Konopczyński W., *Polska w dobie wojny siedmioletniej*, t. 2, Warszawa, Kraków 1911.
- Lesiński J., *Spory o dobra neuburskie*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, 1996, t. 6.
- Link-Lenczowski A., *Ogiński Marcjjan Michał*, PSB, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Link-Lenczowski A., *Ogiński Stanisław Jerzy*, PSB, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Macuk A., *Radziwiłłowie jako posłowie na sejmy Rzeczypospolitej w czasach panowania Augusta III*, w: *Wokół Sobieskich i Radziwiłłów. Prestiż, przejawy pobożności, działalność polityczna*, red. J. Pietrzak, Nieborów-Arkadia 2020.
- Macuk A., *Sejmiki województwa mściławskiego za panowania Augusta III*, w: *Unie między państwowe, parlamentaryzm i samorządność Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. W. Uruszczak, Z. Noga, M. Zwierzykowski, K. Fokt, Warszawa 2020.
- Macuk A., *Stronnicтво сапіежынскіе w powiatach Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania Augusta III*, w: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa 2014.
- Macuk A., *Udział wojskowych w wyborach do Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowanie Augusta III*, „Studia Historyczno-Wojskowe”, t. 3: *Armia a społeczeństwo*, red. T. Ciesielski, Zabrze 2009.
- Macuk A., *Міхал Антоній і Юзаф Станіслаў Сапегі як кіраўнікі сапегынскай групы ў 40-х зз. XVIII ст.*, w: *Wielkie rody dawnej Rzeczypospolitej XVI–XIX wieku*, t. 1: *Sapiehowie*, red. T. Ciesielski, M. Sawicki, Opole 2018.
- Michalski J., Nowak-Romanowicz A., *Ogiński Michał Kazimierz*, PSB, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Palkij H., *Sejmy 1736 i 1738 roku. U początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*, Kraków 2000.
- Romaniuk P., *Sołłohub Antoni*, PSB, t. 40, Warszawa–Kraków 2000–2001.
- Romaniuk P., *Sołłohub Józef*, PSB, t. 40, Warszawa–Kraków 2000–2001.
- Wójciuk M., *Przemoc, presja, przekupstwo i konflikty na sejmikach brzeskim i pińskim w dobie saskiej w świetle pamiętników i korespondencji*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 6, 2009.
- Zakrzewski A., *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000.

- Zielińska T., *Więź rodowa domu Radziwiłłowskiego w świetle diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybenki”*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, 1989, t. 3.
- Zielińska Z., *Massalski Jan Mikołaj*, PSB, t. 20, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975.
- Zielińska Z., *Massalski Józef Adrian*, PSB, t. 20, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975.
- Zielińska Z., *Massalski Michał Józef*, PSB, t. 20, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975.
- Zielińska Z., *Ogiński Ignacy*, PSB, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Zielińska Z., *Ogiński Tadeusz Franciszek*, PSB, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Zielińska Z., *Pociey Leonard*, PSB, t. 27, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Zielińska Z., *Pociey Ludwik*, PSB, t. 27, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983.
- Zielińska Z., *Sapieha Karol*, PSB, t. 35, Warszawa–Kraków 1994.
- Zielińska Z., *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej, 1743–1752*, Warszawa 1983.
- Zwierzykowski M., *Sapiehowie w Wielkopolsce w dobie panowania Wettynów i ich rola w życiu politycznym prowincji*, w: *Wielkie rody dawnej Rzeczypospolitej XVI–XIX wieku*, t. 1: *Sapiehowie*, red. T. Ciesielski, M. Sawicki, Opole 2018.
- Мацук А., „Несрываемыя” и „успешные” сеймики в Великом княжестве Литовском во время правления Аугуста III, „XVIII amžiaus studijos”, t. 1. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių”, Vilnius 2015.
- Мацук А., *Апазіцыя Радзівілам на наваградскіх соймаках 1736–1763 гг.*, w: *Навагрудчына ў гістарычна-культурнай спадчыне Еўропе (да 600-годдзя Грунвальдскай бітвы)*, Мінск 2010.
- Мацук А., *Барацьба магнацкіх групавак на гарадзенскім соймаку ў панаванне Аўгуста III*, w: *Гарадзенскі палімпсест*, Мінск 2011.
- Мацук А., *Барацьба магнацкіх групавак у ВКЛ (1717–1763 гг.)*, Мінск 2010.
- Мацук А., *Браслаўскія соймакі ў другой палове 30–40 гг. XVIII ст.*, „Архіварыус”, выпуск 16, Мінск 2018.
- Мацук А., *Віцебскія пасольскія соймакі ў панаванне Аўгуста III у 1735–1763 гг.*, „Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки”, 2019, № 1.
- Мацук А., *Выбары Сапегаў пасламі на сойм у панаванне Аўгуста III*, „Архіварыус”, выпуск 15, Мінск 2017.
- Мацук А., *Павятовыя соймакі ў сацыяльна-палітычным жыцці Вялікага Княства Літоўскага (1697–1764 гг.)*, Вільня 2023.
- Мацук А., *Паслы ад павятовых соймакаў ВКЛ на сойм Рэчы Паспалітай 1756 г.*, w: *Україна крізь вікі: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смоля, Київ 2010.*
- Мацук А., *Пасольскія соймакі Слонімскага павета ў панаванне Аўгуста III*, w: *Да сваёй гісторыі: Сярэдневечча і Ранні Новы час: зборнік навуковых артыкулаў, прысвечаных памяці Паўла Лойкі*, навук. рэд. В.А. Варонін, Смаленск 2013.
- Мацук А., *Планы магнатскіх групіровак на выбарчыя кампаніі в правленіе Аўгуста III*, „XVIII amžiaus studijos”, t. 7: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Giminė. Bendrija. Grupuoė, Vilnius 2021.
- Мацук А., *Фінансава-арганізацыйнае забеспячэнне дзейнасці павятовых соймакаў 1756–1757 гг.: новыя крыніцы*, „Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук”, 2019, № 1.
- Мацук А., *Эліта Гарадзенскага павета ў перыяд панаванне Аўгуста III (1733–1763 гг.)*, w: *Гарадзенскі палімпсест*, Гродна, Беласток 2008.

Abstract

Participation of magnates in Lithuanian sejmiks during the reign of August III (1735–1763)

Keywords: magnate, nobility, sejmiks, the Radziwills, the Sapiehas, the Masalskis, the Czartoryskis, the Oginskis, the Pocijejs, the Sollohub

The article is devoted to analyzing the participation of magnates in Lithuanian assemblies during the reign of Augustus III (1735–1763). The magnates of the reign of August III include the families: Radziwill, Sapieha, Czartoryski (related to them Massalski and Jerzy Flemming), Oginski, Pocij and Sollohub. Magnates rarely attended sejmiks and mainly acted on it from behind the scenes with the help of their supporters rather than through personal participation. During the reign of August III, it was possible to reveal 110 examples of direct participation of magnates in parliamentary or deputy assemblies. Magnates mainly went to deputy assemblies to be elected deputies to the Sejm of the Commonwealth. Of these, 65 magnates were successful and were elected deputies. Nineteen more magnates were at thunderous assemblies, where they were elected deputies to the Lithuanian Tribunal. Twenty-six more magnates were elected directors at sejmiks: deputies (8 times) and Candlemass sejmiks (18 times).

Translated by Stefan Kubiak